

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Úloha partnerů v rodině optikou genderových rozdílů

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Marek Bürger**
Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marek Bürger**
Osobní číslo: **P11000989**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Historie se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Úloha partnerů v rodině optikou genderových rozdílů**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je zprvu samostatné vysvětlení genderu jako sociologického faktu. Dále se student bude snažit konkretizovat téma do podoby rodinného prostředí, které bude charakterizovat z pohledu obou pohlaví.

S pomocí literatury student bude analyzovat principy fungující v rodinách z pohledu genderu. Vzniklé souvislosti se bude snažit vysvětlit, v tom smyslu, že bude vyvozovat příčiny a následky, které se k tématu vztahují. Jednou z kategorií bude například dělba práce v domácnosti a veškeré souvislosti s tím spjaté. Práce bude vycházet především z analýzy odborné literatury. Student se bude v průběhu příprav a vypracování řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KARSTEN, H. Ženy - muži. Genderové role, jejich původ a vývoj. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 183 s. ISBN 80-7367-145-X.

OAKLEYOVÁ, A. Pohlaví, gender a společnost. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 171 s. ISBN 80-7178-403-6.

MARKSOVÁ-TOMINOVÁ, M. Rodina a práce - Jak je sladit a nezbláznit se. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 160 s. ISBN 978-80-7967-615-5.

BOURDIEU, Pierre. Nadvláda mužů. Praha : Karolinum, 2000. s. 148. ISBN 80-7184-775-5.

CURRAN, J. D.; RENZETTI, M. C. Ženy, muži a společnost. Praha : Karolinum, 2005. s. 644. ISBN 80-246-0525-2.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2013

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Mé velké díky za pomoc při tvorbě této práce patří vedoucímu bakalářské práce PhDr. Ondřeji Lánskému, Ph.D., též mé rodině a přátelům za podporu v průběhu psaní této práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou genderových rozdílů, a to především v domácím prostředí. Zaměřuje se na genderové stereotypy, které se promítají jak do partnerských vztahů, tak i do strukturních nerovností společnosti. Charakterizuje proměny úloh partnerů v závislosti na kontinuální modernizaci společnosti a dynamiku jejich měnících se rolí v oblasti dělby práce v domácnosti, rodičovství či na trhu práce.

Klíčová slova: gender, stereotyp, domácnost, rodina, žena, matka, muž, otec, dítě, práce, feminismus, společnost, rozdílnost

Anotation:

The bachelor thesis deals with the issue of gender differences in our lives and especially in the domestic environment. It focuses on gender stereotypes which reflect in partnerships as well as structural unevenness of the society. The work defines changes between the roles of the partners according to the continuous modernization of the society and it also describes the dynamics of the changing roles in the field of division of labour in households, parenthood and the labour market.

Key words: gender, stereotype, home, family, woman, mother, man, father, child, work, feminism, society, divergence

Obsah

Úvod	8
1. Gender.....	10
1.1. Gender optikou funkcionalistů (strukturální funkcionalismus)	13
1.2. Pohled feministické sociologie (feministické paradigma).....	14
1.3. Genderová identita	17
2. Rodina	23
2.1. Vývoj rodiny v čase.....	24
2.2. Změny rolí mužů a žen v rodině	31
2.3. Žena na cestě k rovnocennému pracovnímu trhu	34
2.4. Manželský pár mezi rodinou a prací	37
2.5. Rodičovství pohledem ženy a muže	42
2.6. Otec na plný úvazek?	46
2.7. Dělbá práce v domácnosti.....	49
Závěr.....	56
Seznam literatury:	58
Elektronické časopisy:	59
Tištěné časopisy:	61

Úvod

Instituce rodiny byla v minulosti tradičním útvarem, který zajišťoval reprodukci a sociální integritu společnosti. Tyto základní funkce plní stále, nicméně kontinuální modernizací společnosti se obraz tradiční rodiny překlopil do nově modifikovaných struktur rolí a funkcí obou partnerů, jejichž definicím se tato práce věnuje. Modernita je také typická tím, že „povoluje“ více modelů rodiny koexistovat vedle sebe, přičemž je kladen stále větší důraz na individuum a jeho demokratická práva. Nicméně stále přetrvávají některé sociálně konstruované genderové stereotypy, které vytvářejí rozdíly u mužů a žen v jejich životních šancích. Přesně na tyto stereotypy se bakalářská práce snaží upozornit a vysvětluje jejich původ, hlavní rysy a jimi zapříčiněné důsledky.

V úvodní kapitole se věnuji pojmu, který je pro tuto bakalářskou práci zcela zásadní. Jedná se o pojem gender, který je klíčovým sociálním konstruktem, určující mužství a ženství v této společnosti a vnáší tak explanační podstatu ve všech tématech této bakalářské práce. Mým cílem tedy bude genderovou perspektivou identifikovat rodinné prostředí a vzorce partnerských vztahů v něm. Bakalářská práce také zachycuje měnící se společenské postavení žen související s úspěchy feministického hnutí, přičemž v této souvislosti reaguji analýzou participace žen na pracovním trhu. Zaměřím se na syntetizaci hledisek, které určují genderovou diferenciaci v pracovní sféře a jejich deskripcí se budu snažit vyvodit příčiny a následky. S tím souvisí má pozornost vůči dynamice přechodových etap života mužů i žen (například založením rodiny), které jsou zcela zásadní pro podmínky utváření tohoto nespravedlivého procesu. Primárním cílem této části bakalářské práce tedy bude s pomocí literatury analyzovat strukturální nerovnosti, které směřují pozice žen do oblasti sekundárního trhu.

Další z cílových oblastí této bakalářské práce je problematika týkající se manželských párů při sladování práce a rodiny. V textu práce bude mým cílem určit faktory, díky nimž se rodina ocitá v začarovaném kruhu, který vzniká snahou partnerů o harmonii mezi rodinnou sférou a sférou pracovní. Dále se bakalářská

práce věnuje otázce, jakou pozici muž či žena v rodině zastávají a jak vnímají roli svou i toho druhého. Na toto téma reaguji jednou z kapitol, zabývající se charakterem dělby práce v domácnosti. Pro pochopení daných stereotypů se v textu odkazuji na tradiční koncepci vnímání domácí práce jako na fakt „ženské role“. Mým cílem bude čtenáři vysvětlit, že nespravedlnost „dvojího“ zatížení ženy je založena na arbitrárních znacích. Bakalářská práce tedy poukazuje na kontinuální dynamiku proměny rolí partnerů v instituci rodiny a jejích domácích prací. V textu upozorňuji na nově vytvářené rodinné konfigurace a při ozřejmování stereotypních principů se v průběhu celé práce snažím stírat tradiční pojetí rodinných rolí, typických pro konzervativní model rodiny. Dále poukazuji na nově přístupné možnosti otce, u kterého nebylo dříve běžné takzvané aktivní otcovství. V kapitole věnované otci na rodičovské dovolené analyzuji s pomocí dostupných sociologických prací, jak nově získaná pečovatelská role konstruuje genderovou identitu otců a jak oni sami ji reflektují. Obecně téma „muže v rodině“ je často paradoxně opomíjeno, tudíž se snažím zohlednit i mužský aspekt.

1. Gender

Úvodní kapitola, věnující se pojmu genderu, se zaměřuje na definici a celkovou charakteristiku pojmu, jelikož je to jeden ze stěžejních bodů bakalářské práce. Gender, jakožto sociální konstrukt, obklopuje člověka již od narození. První nádech novorozence znamená procesem socializace nutnost jeho přijetí, které jej provází až do posledního výdechu na sklonku života. Je jakýmsi stínem dnešní civilizované společnosti, který ovlivňuje jedincovo jednání i rozhodování, jež život přináší. Jako je pestrý život samotný, ne náhodou lze i význam genderu uchopit z mnoha úhlů pohledů, a to například ze sociologického, psychologického či kulturního. Tyto disciplíny se zabývají konstrukcemi, které genderově strukturovaná společnost vytváří, přičemž odborníci těchto oborů svými studii mapují jejich funkce i samotné proměny. Muže a ženu spojuje biologická danost, ovšem socializací a z ní vyplývajícím získaným genderem vytváří spektrum rozdílností, které se projevují jak v běžných banalitách, tak i v zásadních předmětech veřejných sporů. Gender, jakožto převzatý pojem z anglického jazyka, lze přeložit do češtiny slovem „rod“ a vyjadřuje skutečnost, že sociální role a atributy, jež slouží jako znak sociálních dimenzí rodové identity, jsou sociálními konstrukty.¹ Rod a pohlaví spolu úzce souvisí, tudíž se často nabízí tendence vnímat je jako jednu a tutéž věc, ovšem jedná se o mylný dojem, jelikož to nejsou synonyma. Ze sociologického hlediska pojem gender vytváří nadstavbu kulturní determinace, tudíž je vysoce variabilní oproti pohlaví, které je, jak uvádí socioložka Radka Janebová, „univerzální kategorií a nemění se podle času či místa.“² S jistou nadsázkou lze tedy říci, že co jiná kulturní tradice, to poněkud jiná očekávání od mužů a žen.

Ve společenských vědách se tento pojem začal objevovat ve druhé polovině 20. století v rámci feministické filozofie a sociologie.³ Je

¹ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 1999, s. 12.

² Janebová, Radka. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 12.

³ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, s. 17.

charakteristický svou proměnlivostí, jelikož nejsou definovány zavedené hranice, které by jej limitovaly a nebylo možné je „překročit“. Jeho obsah se neustále dynamicky utváří a zkoumáme-li genderové rozdíly, docházíme k závěru, že obsah vzdálenosti mužský/ženský je determinován především kulturně.⁴ Jednou z prvních myslitelek, která se na téma vztahů mezi muži a ženami podívala z této perspektivy, byla francouzská intelektuálka, filozofka a literární autorka Simone de Beauvoir. Tato významná obhájkyň ženských práv se zasloužila o rozlišení vnímání pojmů pohlaví a gender výrokem: „*Ženou se člověk nerodí, ženou se člověk stává.*“⁵ Pohlaví bylo do uvedení tohoto výroku vnímáno především pouze jako biologická danost, jehož smysl se nemění v závislosti na čase či místě působení. Zatímco pojem gender charakterizuje i sociální dimenzi pohlaví a tím podmiňuje například sociální role a výsledné atributy v dané společnosti.⁶ Sociologickou představu genderu popisuje ve své práci Gerlinda Šmausová takto: „Výchova k muži či ženě implikuje celoživotní neměnné chování jako muž či žena. Genderové role sice nejsou vrozené, ale během života se stávají jakousi druhou přirozeností.“⁷

Muž a žena jsou součástí společenského systému, ve kterém existují pravidla genderového řádu. Mnozí badatelé a badatelky se zabývají jeho utvářením i samotnými funkcemi, příkladem je americká filozofka feministické a postkoloniální teorie Sandra Harding. Ta svými studii analyzuje funkce a vymezení genderové organizace společnosti. Reflektuje tři roviny, které vytvářejí genderový řád, a to v rovině symbolické, dělby práce a v rovině sociálních rolí. Hana Maříková ve své práci skrze její teorii vysvětluje, že symbolické univerzum je konstruované na základě mužsko-ženského principu, podle kterého je uchopována a následně i vykreslována realita. V takto strukturovaném schématu je rodina vnímána jako symbol „ženského prostoru“,

⁴ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 12.

⁵ Beauvoir, de S. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1966, s. 193.

⁶ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 12.

⁷ Šmausová, Gerlinda. Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity sociální studia*. 2002, č. 7, s. 16. Dostupné z WWW [18. 4. 2015]: <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304142902.pdf>>

kdežto sféra práce a politické aktivity jako součást „mužského světa“. Tato diference mezi mužem a ženou je tradičně chápána jako „přirozená“ a neměnná.⁸ Ve své studii Hana Maříková vysvětluje toto společenské uspořádání svrchovanosti takto: „Protože v euroamerické civilizaci kultura ‚vyhrála‘ boj nad přírodou, ony ‚mužské‘ a ‚ženské‘ vlastnosti nejsou chápány jako komplementární – kdy komplementarita by v principu měla znamenat rovnocennost, nýbrž i jako hierarchicky uspořádané s nadřazeností ‚kulturního, mužského‘ principu, a tedy i s nadřazeností životního působiště mužů čili veřejnosti nad ‚přirozeným, ženským‘ principem a působištěm žen, tedy privátní sférou.“⁹ Maříková tedy dochází k závěru, že konstrukce genderového dualismu není převzata z přírodní přirozenosti, jež se vyznačuje svou neutralitou, nýbrž je výsledkem „mocenských praktik“. Toto stanovisko české socioložky je vzhledem k cílené podstatě genderové rovnosti v této práci velmi důležité a vypovídající.

Francouzský sociolog Pierre Bourdieu se v práci *Nadvláda mužů* taktéž zabývá problematikou vztahu myšlení, vnímání a jednání v rámci genderově strukturované společnosti. Na základě svých analýz tvrdí, že ačkoli dochází k dělení pohlaví na základě sociálně vykonstruovaného systému, který se na první pohled prokazuje svou legitimní přirozeností, je ve skutečnosti androcentrickým organizováním světa mající tendenci vnucovat svůj kvazi-neutrální charakter.¹⁰ Nespravedlnost řádu v genderové organizaci společnosti je evidentní a bylo by chybou jej považovat za přirozený, je-li posuzován jako „pouhá“ konsekvence uplatnění genderového univerza v oblasti lidských aktivit. Pro dnešní společnost je častým námětem diskursu problematika genderových rozdílů v pracovních profesijních, ale i domácích dimenzích (příkladem je dělba práce v rodině). Vzhledem ke společenské rovnoprávnosti žen a mužů by se dalo očekávat, že stejně demokratický poměr rovnováhy sil mezi nimi by měl být prezentován jak v domácím prostředí, tak i ve sféře pracovní. I těmto tématům věnuji ve své bakalářské práci prostor. Z toho, co již bylo nastíněno, vyplývá dosti explicitní

⁸ Maříková, Hana a Vohlídalová, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna?: uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, s. 15.

⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰ Bourdieu, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000, s. 12-13.

otázka, a to do jaké míry jsou role muže a ženy konstruovány biologicky a do jaké míry sociálně? Přesně této otázce se budu věnovat v následující kapitole.

1.1. Gender optikou funkcionalistů (strukturální funkcionalismus)

Funkcionalistické paradigma zobrazuje společnost jako systém, který je charakterizován svou uspořádaností se smyslem pro stabilitu, kde jeho členové sdílí stejné hodnoty, přesvědčení a očekávání. Takto strukturovaná společnost je udržována v jakémsi stavu rovnováhy, určitém společenském konsenzu. Má-li se uskutečnit ve společnosti systémová změna, tak procesem pozvolným - na základě evolučního procesu. Prudká společenská změna jakékoli části struktury podle funkcionalistů působí rozvratně, tudíž dysfunkčně. Strukturní funkcionalisté ve své analýze genderu vychází ze skutečnosti, že se muži a ženy tělesně liší.¹¹ Jak víme, muži jsou díky biologickému vývoji v průměru vyšší a silnější. Druhým podstatným rozdílem je, že ženy jsou biologicky předurčeny rodit děti a posléze je i kojít. Tyto aspekty jsou, dle funkcionalistů, příčinou vzniku genderových rolí. Takto biologicky podmíněný koncept rolí určuje očekávání, které je na jedince kladeno, ten se musí se svou rolí identifikovat.

Pohledem funkcionalistů je například ženě vzhledem k její reprodukční roli přiřčen osud v domácnosti, kde je jejím účelem především výchova dětí a péče o ně. Stěžejní roli zde sehrává jak porod samotný, tak i kojení, které v podstatě automaticky vytváří základ pro silnou vazbu mezi matkou a dítětem. S prací v domácnosti je to ve funkcionalistickém kontextu tak, že za téměř veškeré domácí práce je „automaticky“ zodpovědná žena, jelikož v domácnosti tráví většinu svého času. Mužova fyziologická konstituce jej naopak předurčuje k roli živitele a ochránce rodiny, a tudíž je domácích rolí do značné míry zproštěn. Tento principiální pohled vytváří dojem „přirozeného“ uspořádání genderových

¹¹ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 23.

rolí, ovšem vystavuje se tak riziku zneužití v ospravedlňování nerovnosti a diskriminace na základě pohlaví muže a ženy.¹²

Socioložka Hana Maříková argumentuje vůči této teorii například tím, že v takto strukturovaném konceptu biologické podmíněnosti by byl zcela zbytečný proces socializace a sociální kontroly. Optikou sociologického přístupu je socializace hlavním determinantem určujícím rozdíly v chování obou pohlaví. Diference v genderových rolích tedy nejsou strukturovány biologickými schopnostmi příslušníků jednotlivých pohlaví, ale jejich socializací – jsou tedy sociálně konstruovány. Hana Maříková ve své studii takto cituje feministickou socioložku Saru Delamont, zabývající se problematikou genderových rolí: „...většina rysů spojovaných s mužem a ženou je původu kulturního, i když většina lidí věří, že jde o rozdíly přirozené (to jest biologické).“¹³ S postupující modernizací (přibližně od 50. let 20. století) funkcionalistické paradigma ztratilo svou explanační sílu a společnost procházející od počátku 60. let řadou změn si vyžádala jisté reartikulace. Toto období je také charakteristické společenskými protesty a politickým aktivismem, což nebylo dílem náhody. Zdrojem nepokojů byla hluboká nerovnost, která prostupovala celou americkou společností a nejvíce se projevovala v otázce postavení žen u černochů. Vše podtrhoval odpor v americkém prostředí vůči válce ve Vietnamu a protesty kvůli nespokojenosti s uspořádáním tehdejší společnosti a jejím hodnotám.¹⁴

1.2. Pohled feministické sociologie (feministické paradigma)

První vlna feminismu byla zaznamenána koncem 19. a na začátku 20. století přiznáním volebního práva ženám, čehož bylo docíleno po dlouhodobém sociálním boji, který poukazoval na řadu forem genderové nerovnosti. Pro ženu byla ekonomická a právní závislost na manželovi začarovaným kruhem. Cestou

¹² Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 23-24.

¹³ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 13.

¹⁴ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 25.

z něho pro ni představovala možnost placené práce mimo domácnost. Tento nový obzor otevřel ženám dveře do světa nejen ekonomického, ale i společenského. Ten byl, alespoň co se prestižnějších postavení týče, zcela pod nadvládou mužů. Tato vývojová změna vyvolala vlnu hromadného emancipačního úsilí, díky které dominantnost muže pomalu začala upadat do pozadí a genderově separovaná společnost začala směřovat ke stále vyrovnanějšímu celku.¹⁵ Při osvojování si genderové role klade feministické paradigma jednak důraz na biologické predispozice, ale co je nejdůležitější - na socializaci. Vzhledem k tomu, že proces učení začíná ihned po narození, je nemožné vymezit přesný rozsah biologického vlivu. Gender je vnímán jako součást naší osobnosti, ta je ale výsledkem společenského očekávání, které je podmíněné sociálním učením. Přičemž to, čemu se učíme, je již utvořený produkt, který je definován vzorcem obsahující společenský kontext dané doby a prostředí.

V souvislosti s feministickým hnutím a filozofií se zvýšenému zájmu těší problematika sexismu v oblasti tradiční sociologie.¹⁶ Sexismus je označení vyjadřující nadřazenost jednoho pohlaví nad to druhé, v tomto případě mužského nad ženské. Mohlo by se zdát, že jako funkcionalismus privilejuje mužské pohlaví, mohl by totéž činit feminismus s pohlavím ženským. Ovšem mužská stanoviska a zkušenosti se snaží být feministickou percepcí rovnocenně respektovány. Ženský hlas byl do té doby v mnoha oblastech výzkumů silně potlačován, nyní je cílem badatelů jej v rámci objektivitě svým empatickým postojem zahrnout. Svou sociologickou profesi berou racionálně, tudíž své zkoumání považují za dualistické: má objektivní, avšak i subjektivní rozměr. Jsou si vědomi toho, že jakmile by sami sebe považovali za zcela objektivní, automaticky by nezahrnovali do svých studií fakt, že jsou ovlivněny svými preferencemi či prostředím, ve kterém žijí. Cílem výzkumníka je však odhalování faktů či jevů, které empiricky ověřuje, tudíž nelze sociologii chápat jako zcela subjektivní.¹⁷

¹⁵ Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, s. 41.

¹⁶ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 30.

¹⁷ Tamtéž, s. 31-34.

Velice užitečnou kategorizaci pohledů definujících současný feminismus vytvořila socioložka Judith Lorber. Podle jejího vzoru, který je v knize *Ženy, muži a společnost* definován, rozlišujeme tři následující typy feministické teorie. Teorie genderově reformní analyzuje společenské dění, tedy rovnost mužů a žen v něm, což je stěžejní myšlenka této teorie. Její teoretický obsah si zakládá na podobnosti mezi mužem a ženou, nežli na rozdílech mezi nimi. Tato teorie je dále rozvíjena podkategorií liberálního feminismu (veškeré právní výsady, které mají muži), marxistického/socialistického (kladen důraz na rovnost uplatnění se na pracovním trhu, zvyšování mezd u žen apod.) a rozvojového (ohled na zájmy žen v hospodářsky rozvojových zemích, jejich vzdělání, to vše s ohledem na tradice dané kultury). Teorie genderově motivovaného odporu je již radikálnější, zabývá se především tím, v čem se liší myšlení žen a mužů. Zároveň vyzývá ženy, aby se svým odporem aktivně podílely proti zavedeným vzorcům společenského, genderově nespravedlivého řádu. Ovšem efekt se u této teorie do jisté míry mívá s účinkem, jelikož nečiní nic pro jeho skutečnou proměnu. Do teorií tohoto typu Judith Lorber zařazuje feminismus radikální, lesbický, psychoanalytický atd. Třetí z teorií, teorie genderově motivované vzpoury, pozoruje vzájemné vztahy mezi nerovnostmi založenými na genderu, rase, etnické příslušnosti, společenské třídě, sexuální orientaci, atd. Genderová nerovnost je zkoumána jako součást komplexního systému. Do této kategorie přiřazujeme feminismus sociální konstrukce, postmoderní, mužský feminismus atd.¹⁸

Současný feminismus je charakteristický svou rozmanitostí, což představuje pro dnes taktéž rozmanitou společnost potenciální odolnost pro uplatnění se v ní. Ovšem názorová rozmanitost přináší feminismu problém nazývaný jako „skleróza hnutí“. Jak je v knize *Ženy, muži a společnost* uvedeno, jednotlivé složky „...se vzájemně oddělily a zatvrdily. Namísto vnitřního dialogu se jen kategorizuje: jsou tu tábory radikálních feministek, socialistických feministek, marxistických feministek, lesbických feministek, žen jiné barvy pleti než bílé a tak dále, každý se svou pečlivě hýčkanou identitou. V očích každého z nich je jen on sám feminismem hodným toho jména; vše ostatní se ignoruje či

¹⁸ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 48.

maximálně kritizuje“.¹⁹ Feminismus se stal do značné míry přítomným prvkem v naší současné západní kultuře. Různé vlny feminismu reagují na hloubku a detailnost problémů, kterým ženy v minulosti čelily a čelí dosud, a tak feministické paradigma slouží jako explanační rastr v průběhu této bakalářské práce.

1.3. Genderová identita

Vzhledem ke genderově strukturované společnosti je logické, že se jedinec nejprve musí identifikovat s mužským nebo ženským pohlaví/genderem. Termín „identita“ jako takový vyjadřuje u člověka schopnost rozlišení psychologické asociace od fyziologických aspektů pohlaví. Alena Křížková ve své práci poukazuje na americkou psycholožku Phyllis A. Katz, která zavedla pro jinak velmi pluralitní vnímání genderové identity tuto obecnou definici: „Genderová identita je psychologický konstrukt, vypovídající o individuální fenomenologické zkušenosti maskulinního a/nebo feminního bytí.“²⁰ Jinými slovy, genderová identita je vytvářena na základě identity člověka v rovině související s biologickým pohlavím. Identita samotná se dále rozlišuje na osobní a sociální. Osobní aspekt pojetí identity vychází z intimní sebereflexe, ve které je podporované vědomí vlastní jedinečnosti a ohraničenosti vůči druhým. Sociální aspekt identity je spojený s pocitem začlenění v rámci společnosti a do sítě jejich vztahů.²¹ Mnoho autorů se snaží měřit míru maskulinity či feminity, což se může zdát poněkud zjednodušující, ovšem pomocí ní můžeme rozlišovat jiné kultury podle jejich nastavení a toleranci vůči genderové identitě. Jednou ze základních otázek při zkoumání identity je, zda vytváření a pak samotné prožívání genderové

¹⁹ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 49.

²⁰ Křížková, Alena. Genderová identita – základní definice, konstrukce, koncepty. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2001, č. 3, s. 1. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]: http://www.genderonline.cz/uploads/111c5fcf226d2ed033ab618317aed562450a0489_rocnik02-3-2001.pdf.

²¹ Macek, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 37.

identity probíhá vědomě či naopak, jelikož v odpovědi vidí Phyllis Katz klíč pro onu měřitelnost.²²

Jednou z problematických otázek je, jak velký či zdali vůbec mohou mít vliv na genderovou identitu okolní faktory. Například jak i marginální znalost v genderové oblasti ovlivňuje prožívání vlastní identity či jak na ni působí prostředí, které je určitým způsobem genderově zaměřené. Předmětem diskursu se tak stává téma homosexuálního prostředí a jeho vliv na utváření genderové identity dítěte.²³ Již v porodnici je novorozenec obvykle přiřazován ke svému pohlaví, čímž se mu automaticky přiděluje i genderová identita. Proces přiřazení genderové identity započíná už jen tím, že chlapec namísto růžové dostane přikrývku modrou. Ann Oakley uvádí, že již v novorozeneckém věku dítěte je viditelné, jak matka běžně mění své chování a přístup podle toho, zdali má pečovat o chlapečka, či o holčičku. Nejde o jev univerzální, nýbrž takto rozdílný přístup matky má často velký vliv na vytváření genderových diferencí od samého počátku vývoje dítěte. Čím jsou děti obvykle starší, tím pomyslný průměr vidlice odlišnosti mezi pohlavími narůstá a vliv rodičů tuto tendenci genderové segregace notně podporuje.²⁴

Dle amerického psychologa Lawrence Kohlberga si dítě nejdříve musí být vědomé své vlastní, trvalé pohlavní identity, teprve poté je schopno přijmout k jeho pohlaví „standardně přirozené“ chování.²⁵ Podle Kohlbergovy teorie je tedy u dítěte genderová vyhraněnost možná teprve po uvědomění si svého pohlaví, posléze je dítě připraveno přijmout genderově stanovený sociální konstrukt. Psycholožka Marie Vágnerová s touto tezí souhlasí a uvádí, že děti školního věku jsou si již vědomy své genderové identity, a to i její trvalosti. Dochází tak ke stále rostoucí genderové diferenciaci, jelikož v tomto období už děti rozlišují, o jaké pohlaví se jedná. Následně přikládají mnohem větší váhu tomu, s kterou skupinou vrstevníků se baví, a to obvykle toho samého pohlaví.

²² Křížková, Alena. Genderová identita – základní definice, konstrukce, koncepty. C. d., s. 1.

²³ Tamtéž, s. 1.

²⁴ Oakleyová, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000, s. 131.

²⁵ Karsten, Hartmut. *Ženy - muži: [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Praha: Portál, 2006, s. 37.

Podstatnou roli zde sehrává i vliv rodiny a přítomnost vzorů chování, většinou stejného pohlaví.²⁶

Podívali-li bychom se do některé z tříd na základní škole, mohli bychom si na první pohled všimnout, jak si chlapci v jedné části třídy hrají například fotbal, kdežto dívky na straně druhé si malují. Studie Lucie Jarkovské zabývající se analýzou prostředí konkrétní třídy genderovou optikou ovšem zaznamenává další projevy a příčiny procesů diferenciací ve školním prostředí. Přestože jejím primárním cílem byla analýza reprodukce genderu, důležitými aspekty, způsobující příčinu sociálních nerovností, shledala i věk a etnicitu. Nebylo čistě věcí genderu, co dělilo třídu do kategorií dvou skupin, tedy chlapců a dívek, jak se zprvu zdálo. Ve své analýze Jarkovská uvádí, že samotný gender je něco, co je konstruováno až v praxi: „Gender není nic stabilního, nic, co by determinovalo identitu dětí jako dívčí či chlapeckou, s pevně danými konsekvencemi této identity pro jejich chování a interakce. Chlapci a dívky vytvářejí pomyslné kontinuum vlastností, avšak ani toto kontinuum nelze vnímat jako stabilní a neměnné. Gender je něco, s čím děti aktivně pracují a co v různých situacích různě akcentují. Do jejich jednání i představ se otiskují normativní genderová očekávání, která však jejich životy nedeterminují. Pokud se jedinec genderovému řádu výrazně vymyká, riskuje vyloučení z třídního kolektivu.“²⁷ Na základě této studie bylo možné vypořádat, že protínající se formy nerovností, které ve své studii Jarkovská analyzuje, se zajímavě podpírají.

Ukázalo se, že například již ve zmíněných kategoriích, jako etnicita a věk, existují paralely mezi tím, jak jsou ve školní praxi konstruovány a zároveň považovány za přirozený základ sociálních nerovností. Věk, z pohledu dítěte, často znamená možnost idealizovaného projevu „dospělosti“, který dítě chápe jako šanci vydobýt si zvýšení svého statusu imitací „dospělého“ chování. Z pozice

²⁶ Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 168-170.

²⁷ Jarkovská, Lucie. Školní třída pod genderovou lupou. *Sociologický ústav AV ČR*, 2009, roč. 45, č. 4, s. 750. Dostupné z WWW [26. 3. 2015]:
<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/4e46abcb7295d6f727ac95fedffcee171b3633d8_Jarkovska.pdf>

učitele je zase věk vyjádřením vlastní autority/nadřazenosti vůči dětem, což je učitelem prezentováno jako přírodní fakt transformující se do sociální reality, se kterou souvisí například přístup k moci. Tuto legitimizaci autoritativní funkce učitelka ve zmiňované studii demonstrovala na příkladu živočichů v přírodě, kde taktéž platí věkově hierarchický řád potřebný pro samotné přežití. Tím de facto předložila žákům argument pro ospravedlňování nerovností, tudíž své autoritativní nadřazenosti. V další části studie se autorka v roli pozorovatelky zaměřila na případ žákovy (chlapcovy) etnické odlišnosti, která jej automaticky přiřadila k jeho genderově neodpovídající skupině spolužáků (k dívkám), čímž se potvrdila variabilita pojmu v závislosti na prostředí jeho použití. Chlapcova odlišnost byla výzkumníci rozpoznatelná od samotného počátku výzkumu, jelikož nezapadal do zasedacího pořádku, který byl jinak výrazně genderově strukturovaný. Teprve po seznámení se s žáky odhalila příčinu národnostní difference, hrající roli v jinak genderově strukturované dichotomii třídy. Pro upevnění své maskulinity v chlapeckém kolektivu byl žák jiné národnosti nucen využít svých komunikativně/sociálních dovedností, ve kterých se paradoxně zdokonaloval díky kolektivu dívek (které jsou většinou s takovými schopnostmi asociovány), kterými byl obklopen. Tato studie tedy naznačuje variabilitu genderového řádu v dětské třídě na základní škole, který byl určován především na základě interakcí dětí uvnitř třídy a spočíval v individuálně-rozdílových aspektech, které v praxi promlouvaly do samotné struktury řádu. Obecně vývojem dítěte vyhraněnost vůči opačné genderové identitě roste a s nástupem adolescence vrcholí. Mužská práce je podle Marie Vágnerové vyzdvihována do superlativů, zatímco ženská role je často snižována až banalizována.²⁸

Ann Oakley ve své knize charakterizuje čtyři procesy, které jsou specifické pro utváření genderových rolí a genderové identity jedincem. První proces se nazývá socializace manipulací. Ta ovlivňuje identitu dítěte tím, že přejímá pohled, například rodičů či tradiční společnosti, za svůj. Efekt tohoto procesu je trvalý a vyzpozovali jej i antropologové v pro nás odlišných částech kultur. Druhý proces zachycuje cílené směřování pozornosti dítěte na specifické

²⁸ Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. C. d., s. 421-422.

předměty. Dítě přichází do styku s hračkami rozlišenými vzhledem k pohlaví dítěte a v podstatě je odměněno, hraje-li si se „správnou“ hračkou. Odměna vytváří radost jednak dítěti, ale i rodičům, kteří si jsou vědomi přiřazující genderové identity, kterou hračka představuje. Verbální pojmenování, jakožto třetí z procesů, je pohlavně podmíněné a příkladem nám může být typická věta: „To je hodná holčička.“ Věty tohoto druhu vedou k utváření vlastní identity dítěte a jsou tedy odvozené od jejich pohlaví. Poslední proces, aktivita, je obvykle podmíněn především matkou, jelikož ona je převážně odpovědná za výchovu dítěte. Svou výchovou se obvykle snaží podněcovat své dítě k aktivitě, která genderově „odpovídá“ jeho pohlaví. Tato identifikace začíná zprvu jako imitace domácích činností a později reálnou domácí prací (holčička „vaří“ oběd pro členy domácnosti, kdežto chlapeček pobíhá s předmětem imitující kladivo, jelikož by rád opravil „rozbitou“ poličku). Ann Oakley uvádí, že již v pěti letech dítěte jsou většinou v rodině jasně stanovené činnosti, které v podstatě naznačují, že žena se má spíše zdržovat v okolí tepla domova, kdežto úloha může je prezentována především v oblastech mimo domov (příklad vynášení odpadků u chlapců).²⁹

Proces osvojování genderové identity si matky často neuvědomují, jejich chování má ovšem určující vliv na formující se genderovou identitu dítěte. To samé platí pro dítě samotné – to si v podstatě nikdy neuvědomuje, že se učí, ani co se učí, natož jaký to má pro něho následný dopad. Svou roli a identitu si dítě neosvojuje mechanicky od rodiče, nýbrž různými způsoby identifikace. V zásadě se chce rodiči podobat a to jej motivuje ke snaze napodobivého chování. Ann Oakley ve své knize uvádí tři teorie, vysvětlující procesy myšlení, které dítě aplikuje pro identifikaci ke svému genderu. Teorie sociálního učení předpokládá, že dítě požaduje odměnu a tu dostane v případě, že plní „typicky“ chlapecké (dívčí) povinnosti. Oproti tomu kognitivní teorie předpokládá, že „jsem chlapec (dívka), proto chci dělat chlapecké (dívčí) činnosti, a proto za ně budu odměněn“. S třetí tezí přišel Freud, který tvrdí, že vývoj genderové identity závisí na vývoji specificky pohlavního sebeuvědomění jedince jako chlapce nebo dívky. S jistou nadsázkou by se dalo říci, že se jedná o typické vyjádření Freuda, že sexualita je

²⁹ Oakleyová, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. C. d., s. 131-133.

základem pohlaví i genderu. Je ovšem zřejmé, že tento vývoj silně ovlivňuje relativní moc rodičů, čímž je myšlen způsob jejich výchovy a celkově přístup k rozvoji jejich dítěte.³⁰

³⁰ Oakleyová, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. C. d., s. 134-133.

2. Rodina

Instituce rodiny je obecně považována za základ společnosti, která plní funkci symbolické kotvy, zachycující její členy v neustále měnícím se společenském prostředí. Jak šel vývoj rodiny v čase, znamenalo to pro ni řadu významných změn, ať už se jednalo o změny hodnotové, funkční či výchovné. Rodinné prostředí, pokud není nikterak narušené, umožňuje jedinci pěstovat pevné sociální vazby, které jsou nepostradatelné pro jeho životní vývoj. Je tedy nejvýznamnějším socializačním činitelem, ve kterém dochází k předávání hodnot a norem z generace na generaci.³¹

Vyomezit instituci rodiny v dnešní době pouze obecně uznávanými a platnými znaky, které lze řadit do skupiny nesoucí název „oficiální“, je takřka nemožné. Moderní společnost se vyznačuje pestrou rozmanitostí typů rodin. Například vazby citové a finanční přinášejí nová vymezení, jejichž rysy určují rodinu. Například Renzetti a Curran ve své knize uvádějí: „Jedním z mezníků byl případ z roku 1989, kdy Newyorský odvolací soud rozhodl, že homosexuální pár, který žil ve společné domácnosti deset let, může být pro účely stanovení výše regulovaného nájemného ve městě New York považován za rodinu. Ve zdůvodnění soud uvedl, že rodiny se vyznačují nejen oddacím listem, ale také dlouhodobými výlučnými vztahy zúčastněných osob s citovými a finančními závazky.“³² Chceme-li tedy rodinu a její funkce pochopit komplexněji, nemůže naše zkoumání vycházet pouze z jedné perspektivy. Rodina je výrazně genderově strukturovaná, tudíž pro analýzu například dělby práce v domácnosti nesmíme vycházet pouze z ženské či mužské zkušenosti, docházelo by tak k její limitaci. Neutrálně genderový pohled se tak snaží oprostit od „vžitých“ pravd/stereotypů, které provázejí vztahy mezi muži a ženami.³³ Ernst Burgess je považován za zakladatele sociologie rodiny, ovšem zásadním způsobem tuto subdisciplínu sociologie utvářel ve 40. a 60. letech 20. století svými pracemi již Talcott Parsons,

³¹ Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 14.

³² Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 218.

³³ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., 1999, s. 15.

jenž byl klíčovým zástupcem strukturálního funkcionalismu a jenž tuto perspektivu uplatnil ve svých spisech o rodině, domácím životě i genderu.³⁴ Zaměřil se na izolovanou nukleární rodinu, kterou považoval za „uzavřený systém“ v jinak stále měnící se společnosti. Slovem izolovaný chtěl Parsons vyjádřit, že rodina je především uzavřená do své integrity, přičemž se projevuje nevýznamnou aktivitou vůči okolním příbuzným. Manžel/otec, byl v takto strukturované rodině podroben akceptaci dvojí role. Jednak by měl prezentovat kompetenci role vůdce rodiny, ale též kompetenci definující jeho úlohu i mimo ni. Tou je zabezpečit rodinu v dimenzi jednak základně existenční, ale zároveň i v rovině sociálně vertikální. Druhý, sociální rozměr lze z pozice muže vyjádřit snahou o kariérní růst, který zajišťuje rodině vyšší stupeň na stratifikačním žebříčku. Zařazení do určité sociální vrstvy tedy při tomto modelu rodiny závisí na mužově úspěchu či neúspěchu, čímž je na jeho osobu vytvářen tlak, s jehož odlehčením by mu měla pomoci žena/matka. Děti, domácí práce a celkově vytváření rodinné harmonie, dle Parsonsovy teorie, má být pod taktovkou ženy, a to ku prospěchu všech členů domácnosti. Prospěch v takto striktně rozdělených rolích vidí Parsons především v pozitivním vlivu na vztah mezi mužem a ženou - vůdčí dvojicí tvořící rodinu.³⁵

2.1. Vývoj rodiny v čase

Oldřich Matoušek ve své knize v kontextu organizování lidí do skupin uvádí: „Nedokážeme si představit společnost, která by byla lidská a nebyla přitom organizována, neměla koordinované role jednotlivců, které jsou jim přiřčeny podle pohlaví, věku a společenského postavení. Předpokládá se, že o rozdělení práce podle pohlaví rozhodl v pravěku lov. Jakmile se lidé začali živit lovem, specializovali se na něj muži a ženy se specializovaly na sběračství.“³⁶ Známy

³⁴ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 213.

³⁵ Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. C. d., s. 46.

³⁶ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 23.

antropolog a také sociolog Bronislaw Malinowski dále pomocí svých výzkumů v Melanésii dokázal, že lidé se dělili do rodin přesto, že nebyl znám biologický otec dítěte. Případnou roli zastával matčin blízky. Otázkou je, jakou úlohu sehrávala žena v tamní společnosti. Je řada archeologických nálezů, které mohou svědčit o čemkoli. Příklad sošek Venuší podle archeologů znamenal buď uctívání ideálu ženské krásy či mateřských atributů, ale též mohly představovat prosby o ochranu rodiny u vyšších distancí. Nálezy „dlouhých domů“ předpokládají, že v nich žilo několik pokrevně spřízněných rodin, a to v linii mateřské. Projev úcty se tehdy nejvíce zdůrazňoval při pohřbu. Některé ženy byly pohřbeny výpravně, předpokládá se, že se jednalo o významné představitelky rodu. Neolitická revoluce znamenala spolu s příznivějším klimatem zásadní změnu pro existenci rodiny. Lidé se začali usazovat déle v jedné lokalitě, tím pěstování rostlin nabývalo na významu. Díky zkušenostem žen se sběrem rostlin se této funkce ujaly právě ony. Trvale osídlená místa spolu s hospodářským územím přinesla řemesla, obchod atd. Společnost se začala diferencovat podle majetku a vedoucí postavení, včetně toho rodinného, získávají muži.³⁷

Rodina v době homérské, tj. v 8. a 7. století př. n. l., byla charakteristická svou striktní patriarchálností. Rod, jakožto genos, se skládal z několika rodin. Platila jistá pravidla, která žena musela dodržovat. Například při jídle ženy nemohly sedět po manželově boku, až po hostině. Co se týče domácích prací, příslušely pouze ženám. Ženy se zdržovaly převážně v určitých částech domu, jejich vzdělání bylo minimální. Komunikace mezi mužem a ženou nebyla častá a vztah mezi nimi nebyval pravděpodobně příliš vřelý a intenzivní, dokonce i jejich pohlavní styk byl určován zákonodárcem – v rámci pojištění narození legitimního mužského dědice. Situaci rodiny ve starověkém Římě vystihuje citát římského právníka Ulpiana, který považuje rodinu za základní jednotku společnosti, Matoušek ho ve své knize uvádí takto: „Otcem rodiny je nazýván ten, kdo má v domě právo vládnout, a tímto jménem je nazýván oprávněně, i kdyby neměl syna: neboť není takto označena pouze jeho osoba, ale i jeho právo.“³⁸

³⁷ Matoušek, Olřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. C. d., s. 24-25.

³⁸ Tamtéž, s. 25-27.

Krise, kterou prodělávalo římské císařství, působila i na rodiny v ní. Postavení žen ve společnosti se měnilo a podle náhrobků lze dokázat, že měly svou profesi (švadleny, porodní báby, kojné, kadeřnice, písařky, sekretářky aj.). Zákonné ustanovení ale zakazovalo ženám pracovat ve sféře peněžní a právní. Rozdíl, oproti postavení ženy v klasickém Řecku, byl v možnosti prosazení se v politickém životě. Majetek mohly dokonce bohatší ženy spravovat samy. Starověký Řím tak, jaké v něm bylo společenské rozestavení, představoval prapočátek ženské emancipace, ovšem ta nezůstala bez potrestání. První sankcí za ni byla pokuta, když ani ta nepomohla, následovalo vyhnanství, které mělo znamenat odstrašující příklad pro ostatní ženy. Je zajímavé, že počet rozvodů byl oproti starověkému Řecku mnohem vyšší.³⁹

Rodina Slovanů byla patriarchální. Především význační muži měli více žen, mnohoženství bylo tedy staršími společnostmi tolerováno. Kdo, nebo spíše co nepodporovalo mnohoženství, bylo křesťanství, podle kterého jsou manželství a rodina zřízením dobrým, daným Bohem. Na druhou stranu, kdo se zasvětil Bohu, měl žít v celibátu – postoj k rodině je zde tedy velmi dvousečný. Rodina v tomto období plnila funkci spíše výrobní jednotky nežli soulad pokrevních duší.⁴⁰ Mezníkem pro koncept rodiny byl dekret z roku 1790, který obsahoval korektivní omezení v podobě zákazu manželského svazku s příbuzenskou linií. Dále pro společnost padlo rozvodové tabu, rozvod mohl být iniciován buďto z vážných důvodů, jako například šílenství, špatné zacházení nebo odsouzení k trestu smrti. V průběhu dalších let byla možnost rozšířena o dohodu ukončení svazku na základě rozhodnutí obou stran. Francouzský občanský zákoník z roku 1804, zvaný Code civil, svou strukturou ještě detailněji upravoval poměry měšťanské rodiny. V knize Jiřího Klaboucha je z tohoto zákoníku citován článek 213, který ilustruje vztah, jaký měl být mezi mužem a ženou prezentován: „Muž je své ženě povinen ochranou, žena svému muži poslušností“.⁴¹ Církevní moc, alespoň v habsburské monarchii, byla do značné míry oslabena skrze patent Josefa II. Patent z roku 1783 pro manželské spory zřídil státní soudy, čímž se manželské

³⁹ Matoušek, Olřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. C. d., s. 28.

⁴⁰ Tamtéž, s. 29-30.

⁴¹ Klabouch, Jan. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 115.

záležitosti definitivně separovaly od vlivu církevní moci. Například sňatek byl povolen i párům odlišného vyznání, což bylo do té doby nemyslitelné. Kodifikací patentu v roce 1787 se dědičné právo a poručenství vztahovalo i pro nemanželské děti, kterým se tak otevřela možnost dědit.⁴²

Dalším důležitým momentem pro vývoj evropského modelu rodiny byla industrializace. Industrializace je jeden z procesů modernizace a spolu s urbanizací byla příčinou stěhování rodin do měst, jelikož šance pracovního uplatnění byla daleko vyšší v nově vznikajících továrnách. Pro otevírající se továrny se jako slibný zdroj pracovní síly ukázaly být ženy i děti. Obzvláště děti byly přínosem především v textilním průmyslu, kde se jejich malé a obratné prsty uplatnily ve specifických činnostech (například navazování přetržených vláken).⁴³ Využívání této levné pracovní síly v manufakturní výrobě umožnilo začínajícím podnikatelům zakládat vlastní továrny, ve kterých děti často pracovaly mimo domov, tudíž nad nimi nedohlíželi rodiče. Pro zlepšení této neblahé situace byly do výroben najímány celé rodiny, které se tak staly součástí výrobního procesu. Tímto způsobem se tedy rozvíjela průmyslová společnost, která se začala osvobozovat od podřízenosti vůči moci církve i vůči poddanskému systému. Tato svoboda ovšem spočívala v jisté ambivalentnosti, která proklamovala „rozčlenění lidského života do málo souvisejících sfér řízených byrokratickými aparáty novodobého státu.“⁴⁴ Sekularizace společnosti a její liberalizace byla reflektována i v rodinném prostředí. Oproti tradiční společnosti se začal otevírat prostor pro svobodnější citové vyjádření mezi partnery, ale zároveň se stala přístupnější i možnost ukončení manželství rozvodem.⁴⁵ Oldřich Matoušek tuto společenskou transformaci společnosti popisuje takto: „Větší mobilita společenská, kterou přinesla industrializace, šla ruku v ruce s větší mobilitou prostorovou. Jak se společnost stávala bohatší, stíraly se dřívější strmé rozdíly mezi vrstvami a třídami. Rozvinutá industriální společnost je stále méně hierarchická, více než pyramidou je dnes prostorem pro ekonomickou a informační směnu. Lidem záleží

⁴² Klabouch, Jan. *Manželství a rodina v minulosti*. C. d., s. 122.

⁴³ Goody, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 147.

⁴⁴ Klabouch, Jan. *Manželství a rodina v minulosti*. C. d., s. 122.

⁴⁵ Možný, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 205-208.

hlavně na tom, jsou-li uvnitř nebo vně tohoto prostoru.⁴⁶ Společenské rozdíly a diferenciaci uvnitř společnosti se tedy v průběhu 19. století částečně stírají. Dříve tradiční systém, spočívající v podřízenosti vůči šlechtě a s tím související roboty, byl nahrazen novými možnostmi individuálního rozvoje ať už v oblasti školství, tak i v podnikání, které bylo v novověku privilegiem právě šlechty. Vzhledem k rozvoji v oblasti hygieny dochází také k poklesu úmrtnosti, tím tedy i k populačnímu boomu.⁴⁷

První vlna modernizace přinesla pro poválečnou generaci období, které představovalo rozvoj veřejného sektoru služeb. Rozkvět školství znamenal pro mnohé z této poválečné generace kariérní vzestup, a tím i vyšší společenské postavení. Mění se vlastnosti moderní společnosti. Oproti té tradiční spočívá její modifikace v generalizaci vztahů, což ve výsledku znamená větší možnosti variability v samotném fungování systému. Takto formalizovaná struktura má na život v moderní společnosti dvousečný dopad. Nepochybně takto strukturovaný systém zesiluje výkonnost v kterékoliv oblasti života, jelikož řadu funkcí dříve zastupovaly domácnosti, které oproti nově vzniklým organizacím byly výrazně méně efektivní. Ovšem generalizace vztahů má i svůj stín, který dopadá na samotné aktéry systému. Vzniklá neosobní odměřenost vede k anonymitě, která komplikuje ztotožnění se se společenským systémem a podporuje tak pocit odcizení.⁴⁸

Druhým rysem moderní společnosti je proces individualizace, jehož definičním znakem je vzestup hodnoty jednotlivce. Názory na individualizaci se různí. Například český sociolog Jan Keller ve své studii věnované fenoménu modernizace uvádí tři základní postoje k tomuto procesu. První, skeptický postoj, vidí individualizaci jako proces s ambivalentními konotacemi. Ty jsou založeny na pocitu vysvobození se z interního (tradičního) mikrosystému, jenž je ovšem nahrazen ne tak viditelnou a zároveň neosobní strukturou makrosystému, ve kterém je zdánlivě svobodný jedinec formován tak, aby se jako sloužící

⁴⁶ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. C. d., s. 34.

⁴⁷ Tamtéž, s. 34.

⁴⁸ Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 60.

prostředek začlenil do procesů dosahujících skutečných cílů makrosystému. Druhý postoj upozorňuje na nebezpečí hodnotové dezorientace individua, jehož absence vědomí o základním konsenzu může vést k sebedestruktivnímu procesu a tak i k ohrožení jádra společenské integrity. Třetí postoj vnímá proces individualizace zcela ambivalentně, jelikož zahrnuje pozitivní možnosti, které jsou jedinci formovány. Zároveň si je jedinec vědom tlaku, který je na jeho osobu vytvářen. Výsledně tedy záleží hlavně na něm, jak dokáže situaci a z ní vyplývající šance pro rozvoj své autonomie využít, nebo naopak zaniknout v systémovém soukolí.⁴⁹

Francouzský sociolog Françoise de Singly se v knize *Sociologie současné rodiny* zaměřuje na proměňující se procesy v rodině, v rámci individuální autonomie z pohledu manželského páru. Zabývá se aspekty, které ovlivnily vnímání rodiny jednak jako sociální instituci z hlediska veřejného, ale zároveň i proměnami týkající se samotných aktérů v rodině. De Singly dělí dějiny současné rodiny na dvě zásadní časové linie. První linii vymezuje na dobu od 19. století až do 60. let 20. století, ve kterých analyzuje korelaci mezi vývojem instituce manželství a interpersonálními vztahy.⁵⁰ Po první světové válce, v období zhruba padesáti let byl model rodiny ve všech sociálních vrstvách vnímán tak, že muž by měl pracovat mimo domov, aby svým platem zajistil veškeré potřeby pro domácnost. Žena naopak v domácnosti zůstává, aby se o ni mohla starat, stejně jako o děti. Takto strukturovaný referenční model tvoří tři prvky: manželská láska, přísná dělba práce mezi mužem a ženou a pozornost věnovaná dítěti, jeho zdraví a jeho výchově. Tento tradiční model ženy v domácnosti byl ovšem na konci 60. let kritizován feministickým hnutím. Druhou časovou linii současné rodiny tedy de Singly vymezuje od konce 60. let a označuje ji jako postmoderní. Charakterizuje ji vysokou nestabilitou instituce manželství, které je jak uvádí, spíše „většinovým řešením tehdy, když lidé chtějí mít dítě.“⁵¹ Oproti tradičnímu konceptu manželství, které vznikalo především pod vidinou materiálního zisku, tedy čistě z rozumu, se začala prosazovat, a hlavně vyžadovat citová logika, tedy

⁴⁹ Keller, Jan. *Teorie modernizace*. C. d., s. 61-62.

⁵⁰ Singly, de F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 89.

⁵¹ Tamtéž, s. 90.

jiným slovem láska. Ta ovšem obvykle po určité době přirozeně vyprchá a z manželství se stává strohá realita dvou často zcela rozdílných charakterů, kdy jednoduché řešení úniku představuje rozvod. Postmoderní rodina se dále vyznačuje svou variabilitou a zakládá si na respektování individuálnosti obou partnerů. Muž přestává být jediným živitelem rodiny, jelikož žena se v 70. letech začala angažovat v oblasti pracovního trhu, což pro rodinu znamenalo změnu v procesu identifikace na sociálním stratifikačním žebříčku, jejíž vertikální pozici určovalo především zaměstnání muže. Rodinné povinnosti se z části nově stávají pro „moderní ženu“ nedobrovolnou přítěží, jelikož se za ně v soukromé/rodinné sféře nedostává většího docenění či výhod, přestože jsou svou zátěží srovnatelně náročně s prací mimo domov. Zároveň se částečně vytrácí některé tradiční funkce rodiny, které byly pro instituci rodiny dříve samozřejmé. Například vzdělávání dětí převzal školní vzdělávací systém, péče o nemocné a staré zabezpečuje systém zdravotnický.⁵²

Hana Maříková vystihuje podstatu modernizace ve vztahu k rodině takto: „V souvislosti s modernizačními procesy, které nemohly zcela minout rodinu, se ukazuje, že jejich dopad na rodinu je, resp. může být, vnímán a vyhodnocen jako ambivalentní. Rodina se v průběhu vývoje moderní společnosti stala institucí na jedné straně ‚křehčí‘, méně stabilní, na straně druhé demokratičtější. Co však v tomto kontextu znamená demokratičtější? Je-li jedním z podstatných znaků demokracie rovnost, pak demokracie v případě rodiny znamená rovnost práv a povinností partnerů v oblasti jejich rodinného a soukromého života, znamená ale také zrovnoprávnění dětí v rámci rodiny.“⁵³ Demokratizace rodinné sféry ovšem představuje zcela jiné předpoklady, než je tomu u obecné společnosti. Provázanost vztahů uvnitř rodiny bývá založena na řadě kompromisů, kde často před dosažením individuálních cílů vítězí cit projevený vůči druhému příslušníkovi rodiny.

⁵² Možný, Ivo. *Rodina a společnost*. C. d., s. 23.

⁵³ Maříková, Hana a Vohlídalová, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna?: uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. C. d., s. 16.

2.2. Změny rolí mužů a žen v rodině

Tradičně nastavený model rodiny, ve kterém se role matky a otce lišily, ale prakticky se navzájem doplňovaly, byl kdysi považován za přirozený a byl v konečném důsledku normativní. Zatímco matka byla dříve v pozici rodinné opatrovnice, která svou starostlivostí obstarávala veškeré potřeby rodiny, otec plnil roli hlavního živitele a vyznačoval se výsadní autoritou. Takto strukturovaný model rolí byl definován na základě biologických dispozic muže a ženy, čímž byl dříve normativně „stanoven“ předpoklad tradičního řádu domácnosti, ze kterého vyplývalo i dělení mužských a ženských úloh v domácnosti.⁵⁴ Feminismus se s tímto stereotypním předsudkem snaží vyrovnat. Například Hana Maříková ve své práci vystihuje paradoxní podstatu, kterou biologická determinace přináší a vysvětluje její explanační slabinu: „Kdyby však ‚biologické‘ determinovalo, striktně zapříčiňovalo ‚sociální‘, pak by pravděpodobně neexistovala taková variabilita obsahů rolí a taková rozdílnost v pojmání obsahů ženské a mužské práce.“⁵⁵ Tato formulace tedy podtrhuje fakt, který byl vyjádřen v kapitole zabývající se genderovou identitou, a to ten, že proces socializace je určující pro výslednou rozdílnost u obou pohlaví. Je ovšem věcí sociálního konstruktů dané kultury, jak její společnost bude přistupovat k socializaci u obou pohlaví.

O domácnost je nutné pečovat, udržovat ji. S tím souvisí dělba práce v domácnosti, tudíž i téma spravedlnosti při jejím rozdělování. I přes kontinuální změny ve vymezení úloh domácích prací v domácnosti a novodobou participaci žen na pracovním trhu nadále zůstává hlavní zodpovědnost o domácnost a její chod především na bedrech žen.⁵⁶ Ovšem feministky a feministé (celkově sociologie rodiny) se tuto tematiku snaží svými výzkumy analyzovat a poukazovat

⁵⁴ Maříková, Hana. *Proměny mateřství, otcovství a rodičovství*. In *ABC feminismus*, Brno: Nesehnutí, 2004, s. 45.

⁵⁵ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., 1999, s. 13.

⁵⁶ Chaloupková, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*. 2005, roč. 41, č. 1, s. 57. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]:

<http://is.muni.cz/el/1423/jaro2011/VPL457/um/23631908/chaloupkova_sociologicky_casopis.pdf>

na stereotypní předsudky společnosti. Z výše uvedeného je tedy nutné si uvědomit, že nerovnost v dělbě práce není ovlivněna biologickou schopností či dokonce neschopností muže či ženy. To sama společnost vytváří vůči „mužské“ nebo „ženské“ práci odlišný charakter vnímání, který přisuzuje domácí práci rozdílný společenský status, podle něhož je následně mužská/ženská práce (o)hodnocena. Výrazný nárůst zaměstnanosti žen a jejich touha po seberealizaci znamenaly aktivizující signál pro feministické teoretičky a teoretiky, kteří začali poukazovat na fakt, že povinnosti v domácnosti nelze považovat pouze za aspekt „ženské role“. Poukazovali na zcela nevyrovnaný poměr vytížení v domácnosti, kterému byly ženy vystaveny v podobě takzvané dvojí směny - tedy jak ve sféře pracovní, tak i domácí. Dříve „tradičně ženské“ úlohy se sice stávají, ač procesem stále pozvolným, ale přece jen více zastupitelné a variabilní, je vzhledem k výzkumům zřejmé, že tento proces není nikterak zásadně převratný a dominance ženy v domácí sféře přetrvává.⁵⁷

Vývoj rodiny v čase nastolil mnohé aktuální otázky. Jednou z nich je, zda je žena povinna pečovat o domácnost a rodinu. Mateřství již není pro ženu věcí údělu, stává se jednáním svobodným na základě dobrovolného rozhodnutí. Jak uvádí Ivo Možný: „Rodičovství tím mnoho získalo, ale řada jistot se z něho zároveň ztrácí. Postavení rodičů při socialisaci dítěte je zatlačováno do pozadí mocným vlivem hromadných sdělovacích prostředků; autonomie rodičů je omezována všude pronikajícími veřejnými institucemi a pro teorii socialisace se stává nesamozřejmou i socialisace k mužské a ženské sociální roli.“⁵⁸ Jsme tedy svědky mohutné proměny konstrukce rodinného systému, jenž svou evolucí dospěl do fáze, ve které nad svrchovaností maskulinity vítězí egalitární rodinný model. Soudobá sociologie rodiny stojí před otázkami, které jsou společností, v kontextu její každodenní reflexe, prezentovány. Obrazem dnešní západní společnosti je v rámci mateřství nízká porodnost a tím i podmíněná krize důchodového systému. Otázka, kterou se rodiče dnes a denně zabývají před definitivním rozhodnutím o založení rodiny, je péče o děti. Kdo se bude o dítě

⁵⁷ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 13-14.

⁵⁸ Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. C. d., s. 17.

starat, je-li moderní doba založena na genderové rovnosti? Barbora Osvaldová, žurnalistka a autorka řady teoretických i praktických prací, reflektuje v návaznosti na téma proměny instituce rodiny takto: „Strach z důsledného uplatnění svobodné volby žen je možné si vykládat jako sebezáchovnou obavu společnosti z toho, že se rozpadne i její základní jednotka, nukleární rodina.“⁵⁹ Osvaldová tak poukazuje na otázky, které si společnost sama podvědomě pokládá. Ovšem v rámci rovnocennosti partnerů je nutné si uvědomit, že žena již není otrokyní své biologické danosti, natož v současné demokratické, alespoň tedy v té západní, společnosti. Úloha mateřství bývá tradičně spojována s ženou, ovšem problematika propojení sféry rodinné se sférou kariérní je otázka pro oba partnery.⁶⁰

Co se týče představy o rozdělení rolí v české domácnosti i ve veřejné sféře společnosti, střetávají se tyto představy s nespravedlivou realitou, jak jsou ve skutečnosti povinnosti a odpovědnosti rozděleny. Nicméně dynamika těchto představ i reálného rozdělení se mění jednak podle proměn rodinného a životního cyklu, ale i s přetvářející se společností jako celku a jejím vývojem. Česká republika je toho po pádu východního bloku zářným příkladem. Mladá generace mužů a žen měla v průběhu 90. let oproti svým rodičům, vzhledem ke změně politického a ekonomického systému, možnost svobodného rozhodování o své životní strategii v rámci uplatnění se v nejrůznějších sférách společnosti. Široká škála nových možností měla také vliv na nové pojetí životních plánů mladých žen, které si uvědomovaly především možnost svého pracovního uplatnění.⁶¹

Tato kapitola je tedy nastíněním rozdílnosti mezi mužem a ženou v praktickém životě, které přináší genderové témata a spory, jejichž širším obsahem se zabývají následující kapitoly.

⁵⁹ Osvaldová, Barbora. *Česká média a feminismus*. Praha: Slon, 2004, s. 42.

⁶⁰ Hanáková, Petra, ed., Heczeková, Libuše, ed. a Věšínová, Eva, ed. *V bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernit*. Praha: Slon, 2006, s. 7.

⁶¹ Tuček, Milan, ed. a Mansfeldová, Zdenka, ed. *Současná česká společnost: sociologické studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002, s. 155.

2.3. Žena na cestě k rovnocennému pracovnímu trhu

V počátečních fázích trpěly ženy při vstupu do pracovní sféry znatelnou diskriminací. Povolání, která byla považována za ta „vyšší“, automaticky předpokládala i vyšší vzdělání, které ženám ve většině případů nebylo umožněno. Dalším z důvodů byl také fakt, že ženy pracovaly pouze do dne své svatby. Situace žen jiné etnické příslušnosti byla ještě daleko složitější, jelikož měly přístup převážně pouze k zemědělským a domácím pracím.⁶² Postupem času se ženám ovšem otevírala sféra služeb a s ní i pozice odpovídající „jemnému ženství“. Jednalo se o činnosti sekretářské, úřednické, zdravotnické, učitelké, zkrátka takové, kde se převážně očekávala péče o druhé. Jednalo se o práce pomocné a svým způsobem pečující, tedy opět něco nečinného, pasivního, přičemž je žena k dispozici především k nápomoci muži. Obrat přišel spolu s válkami v první polovině 20. století. Kvůli vzniklé chybějící mužské pracovní síle se ženy dostaly do takových pracovních pozic, které do té doby vykonávali pouze muži. Po skončení druhé světové války bylo tradiční společností vyžadováno, aby role žen opět směřovaly k rodinnému krbu. Ve většině případů k tomu skutečně docházelo, nicméně pracovní zkušenost během války vedla ženy k touze nadále pokračovat v pracovním sektoru. V 60. letech došlo vlivem proměn společenských hodnot ke snížení porodnosti, což znamenalo vytvoření prostoru pro věnování se jiným aktivitám, než je péče o děti. Jak rostla míra rozvodovosti a s tím i nutnost matky zajistit pro sebe i děti obživu, došlo nutně ke zvýšení počtu žen na trhu práce.⁶³

Dostáváme se do fáze druhé vlny feminismu, tedy na počátek 70. let, kdy se žena postupně stala plnou součástí pracovního procesu. Nicméně chce-li sociologie syntetizovat hlavní principy, jak k genderové diferenciaci na trhu práce dochází, musí se zaměřit na dynamiku takzvaně přechodových etap života člověka. Tím jsou myšleny důležité životní úseky, které určují jedincův budoucí vývoj na pracovním trhu (například výběr školy, založení rodiny atd.). Analýza

⁶² Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 266-268.

⁶³ Tamtéž, s. 269-271.

Ivy Šmídové, která nese název *Genderovaná volba práce: statusové šance a vzdělávací rozhodovací strategie*, popisuje provázanost pracovního trhu se systémem vzdělávání. Přínosem této analýzy je bezesporu odhalení klíčových momentů, které souvisí s genderovým rozvrstvením společnosti. Prostor pro vytváření nerovností Šmídová vidí v přechodu ze vzdělávacího systému na trh práce, jelikož segregace pracovního trhu podle genderové diferenciací ovlivňuje motivaci studentů při volbě studijního oboru.⁶⁴ Genderová struktura společnosti je podporována již od základních škol, kde neutrální přístup k chlapcům a dívkám není veřejně propagován jednak stereotypně vzdělávacím systémem, ale i většina rodičů jej neočekává, natož aby ho vyžadovala. Realita je tedy taková, že šance prosadit se na pracovním trhu je často genderově diferencovaná. Již samotná volba vzdělávacího oboru je tedy tenderem ovlivněna a tím i odlišně motivována. Na „svobodnou“ volbu i motivaci dívek a chlapců je vytvářen tlak skrze vzdělávací systém, který je sám dílem kulturní reprodukce, jejíž vzorec přináší rastr ekonomických a sociálních rozdílů v dané společnosti.⁶⁵

Dále se analýza zabývá genderovou segregací pracovního trhu, jenž se vymezuje ve dvou dimenzích – vertikální a horizontální. Horizontální genderová segregace je podle studií zapříčiněna rozdílnou koncentrací žen a mužů v konkrétních oborech a povoláních. Zásadní roli v zařazování mužů a žen na trh práce hraje již zmíněný vzdělávací systém, který svou genderově rozdílnou strukturou vzdělávání tuto segregaci tiše podporuje a tím i potvrzuje. V další příčině se opět střetáváme s problémem skloubení výdělečné práce se sférou v domácnosti, ve které jsou stále většinou diskriminovány především ženy. Druhou, vertikální dimenzi, definuje Šmídová takto: „Vertikální segregace na pracovním trhu má za následek nižší tarifní zařazení žen dle tříd v rámci stejné profese, malý podíl žen ve vedoucích pozicích a nižší podíl žen zastávajících další placené práce (funkce) v rámci úvazku. V souvislosti s vertikální nerovností se také užívá termín skleněný strop, který odkazuje k neviditelným bariérám, na které ženy v

⁶⁴ Šmídová, Iva. *Genderovaná volba práce: statusové šance a vzdělávací rozhodovací strategie*. *Sociologický časopis*. 2009, roč. 45, č. 4, s. 708. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]: <
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d5b7c7d3491e68ebaaeb35c08bbb7e01d1941825_Smidova.pdf>

⁶⁵ Tamtéž, s. 708.

pracovním procesu narážejí a které omezují jejich vzestupnou mobilitu; nebo naopak skleněný výtah pro skryté zvýhodnění mužů ve feminizovaných profesích. K nerovnostem v horizontální struktuře trhu práce na základě příslušnosti k duální pohlavní kategorii dochází tehdy, když ženy i muži působí v jednom odvětví na stejné pozici, ale ve skutečnosti je náplň jejich práce jiná, přičemž práce žen je hůře placená a má menší prestiž.⁶⁶ Toto genderové znevýhodnění žen a celkově podmínky českého trhu práce dále mapuje například sociolog Petr Mareš, který se v knize *Sociologie nerovnosti a chudoby* v jedné z kapitol zaměřuje na tuto problematiku. Uvádí, že strukturální nerovnosti směřují pozice žen do oblasti sekundárního trhu, který se vyznačuje horšími pracovními podmínkami, kde je šance na kariérní vzestup minimální. Upozorňuje, že koncept „správného pracovníka“ předpokládá „ideál jedince“, který je motivován přímočarým zaměřením v rámci profese a budováním kariéry si zajišťuje svou existencionální jistotu. Tento předpoklad předem zvýhodňuje muže na pracovním trhu, neboť jsou svou biologickou daností osvobozeni od povinnosti reprodukce. Ženy jsou naopak vystaveny všeobecnému očekávání k primárnímu zaměření na domácnost, což vede necitelným pohledem trhu k jejich znevýhodnění, jelikož jsou tímto považovány za sekundární zdroj pracovní síly.⁶⁷

Česká žena je tedy znevýhodněna kvůli strukturálnímu nastavení trhu práce vzhledem k důsledkům dlouhodobého působení genderových stereotypů. Typicky „ženské“ profese většinou korespondují s genderovými charakteristikami, které jsou připisovány ženám. Jedná se tedy o horizontální segregaci trhu, kde za typickou ženskou profesi je považována například pozice učitelky, pečovatelky, zdravotní pracovnice apod. Vertikální segregace je v českém prostředí viditelná zejména v oblasti školství, kde ačkoli představují naprostou většinu pracovní síly ženy, muži navzdory „tlaku“ v tomto sektoru zastávají vyšší a nejvyšší pozice.⁶⁸ Fakt, že „ženská práce“ je často méně finančně

⁶⁶ Šmídová, Iva. *Genderovaná volba práce: statusové šance a vzdělávací rozhodovací strategie*. C. d., s. 709.

⁶⁷ Mareš, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 34-37.

⁶⁸ Tuček, Milan, ed. a Mansfeldová, Zdenka, ed. *Současná česká společnost: sociologické studie*. C. d., s. 154.

ohodnocena, než „práce mužská“, lze tedy vysvětlit perspektivou těchto dvou dimenzí. Silné zastoupení žen v určitém druhu zaměstnání, které není tolik výdělečné, je ovšem teorií lidského kapitálu vnímáno jako dobrovolné rozhodnutí většiny žen. Teorie lidského kapitálu, která je spjata s ekonomickým prostředím a jejím tvůrcem je ekonom Gary Stanley Becker, vychází z přesvědčení, že žena je spíše primárně zaměřena na péči o rodinu a domov. Její snaha je tedy podle Beckerovy teorie například v časové investici do zaměstnání logicky menší než u muže, a proto je v porovnání jejich plat rozdílný.⁶⁹ Slabinou této teorie je ovšem popíratelnost v tvrzení, že žena dobrovolně přijímá stav zodpovědnosti za rodinnou harmonii a funkčnost. Podle knihy *Ženy, muži a společnost* by pět ze šesti žen raději bylo pracovně aktivní, kdyby byla možnost najít adekvátní pečovatelské zastoupení ohledně péče jejich dítěte. Ženy bývají často svázané okolnostmi související s péčí a potřebami dítěte, jsou proto „nucené“ přijmout buďto práci na poloviční úvazek či zvolí úlohu „ženy v domácnosti“.⁷⁰ Žena je obecně dnešní společností hodnocena jako úspěšná a schopná teprve tehdy, zvládá-li rodinné, ale i své profesní povinnosti.⁷¹

2.4. Manželský pár mezi rodinou a prací

Rodina a práce jsou dva zcela odlišné světy mající společný a zároveň nejdůležitější podnět - samotného aktéra, jehož úkolem je tyto dva světy skloubit. Vzájemný vliv těchto sfér je evidentní, tudíž sladění vzájemné interakce mezi nimi se stává každodenním úkolem moderního manželského páru. Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, s nástupem ženy na pracovní trh zpočátku 70. let, získala problematika sladění práce a rodiny status „veřejného“ problému. Feministické stanovisko poukazovalo na fakt, že žena je oproti muži determinována svou biologickou daností, čímž se pro manželský pár otevíral prostor pro otevřenou

⁶⁹ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 298.

⁷⁰ Tamtéž, s. 299.

⁷¹ Maříková, H. *Proměny mateřství, otcovství a rodičovství*. In *ABC feminismus*. C. d., s. 67.

diskuzi.⁷² Již v polovině 20. století byly artikulovány tři postoje, které charakterizovaly možné pohledy na ženu jako matku ve vztahu k pracovnímu trhu. Konzervativní postoj prosazoval zásadu, že vdaná žena by neměla pracovat, matka od dětí obzvlášť. Ženě, podle stanoviska konzervativců, příslušela pouze práce v domácnosti a tento princip jí měl být vštěpován již od raného dětství. Děvčátka měla pomáhat svým matkám v domácnosti a tento genderově diskriminační vzorec měl být dodržován z generace na generaci.⁷³ Druhé, nekonzervativní stanovisko je již poněkud benevolentnější vůči bezdětným ženám. Předpokládá, že žena v zaměstnání získala potřebnou kvalifikaci a tu zužitkovává i jako vdaná. Ovšem jakmile přijde do jiného stavu, mění se i její status zaměstnankyně na status matky, což znamená, že zaměstnání opouští. V roli pečovatelky o dítě setrvává do doby, je-li její péče nutná. Konečně třetí, egalitární stanovisko poukazuje na zásadní problém - žena v době, kdy je na mateřské dovolené, kvalifikačně vůči mužské konkurenci ztrácí.

Sociolog Ivo Možný charakterizuje egalitární přístup, který je pro tuto práci nejpodstatnější, takto: „Egalitární přístup k otázce zaměstnání žen poukazuje na to, že třífázový model způsobuje devaluaci ženské kvalifikace v době péče o děti. Zejména pokud je mateřská fáze delší, žena kvalifikovanější a rozvoj oboru jejího zaměstnání dynamičtější, ztratí výpadkem z profese kontakt s jeho dynamikou a je de facto odsouzena k méně kvalifikované práci v oboru, pokud z něho nevypadne úplně. I tehdy však, když se jí s vynaložením extrémního úsilí podaří nejen si kvalifikaci udržet, ale i obnovit postup k odpovědnější a lépe placené práci, zpoždění několika let, které věnovala výchově svých dětí, nemůže už vyrovnat: v soutěži s muži stejných schopností o ‚místo nahoře‘ prohrává.“⁷⁴ Tento postoj tedy poukazuje na handicap, kterým je žena diskriminována na dnes neúprosném trhu práce. V praxi se totiž matky od dětí střetávají se znevýhodněnou pozicí v podobě osobních překážek v práci.

⁷² Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 16.

⁷³ Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. C. d., s. 152-153.

⁷⁴ Tamtéž, s. 153.

Ačkoli mateřská a následně rodičovská dovolená zní svým označením jako odpočinková stanice v pracovním koloběhu, skutečnost je spíše taková, že žena je péčí o dítě zapojena do nového monotónního vytížení, které je velmi psychicky i fyzické náročné. Navíc po mateřské etapě dochází často k zjištění, že vzhledem k její „dovolené“ vypadla z pracovního procesu, a stává se tím pro něj méně platnou. Ovšem rovnost životních šancí je jednou z hlavních zásad moderních lidských práv, a tak vzniká genderový rozpor. Hana Mašková se ve studii *Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu* zabývá vývojem postojů české společnosti vůči genderovým rolím a vztahu placené práce k mateřství. Uvádí, že ačkoli se v českém prostředí ustálil model dvouprůměrné rodiny, polovina mužů a žen uvádí jako ideální představu uspořádání genderových rolí tu konzervativní. V tomto konzervativním pojetí se o rodinu po finanční stránce má starat především muž, přičemž žena přebírá hlavní odpovědnost za péči o děti a i samotnou domácnost. Tato tradiční představa se promítá i do reálného uspořádání genderových rolí v České Republice, přičemž stejné názorově konzervativní postoje společnosti analyzovala studie i v zemích střední a východní Evropy.⁷⁵

Naopak genderově liberální názory převládají u severoevropských, západoevropských, ale i u jihoevropských států, přičemž tato názorová diference je přisuzována především vlivu někdejšího socialistického bloku. Ačkoli z výzkumu lze vypožorovat, že ve všech sledovaných evropských zemích došlo mezi lety 1994 a 2002 k liberalizaci genderového postoje, ani změna politického režimu a tím i ekonomického systému, nepřinesla v očích české společnosti komplexní názorovou změnu na rozdělení ženských a mužských rolí (včetně nedůvěry v možnosti skloubení rodinných a pracovních povinností v životě ženy). Otázkou je, proč konzervativní stanovisko v zemích bývalého východoevropského bloku stále přetrvává. Mašková vidí důvod v nízké genderové senzitivitě

⁷⁵ Hašková, Hana. *Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu*. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2005, roč. 6, č. 1, s. 22. Dostupné z WWW [9. 6. 2015]: http://www.genderonline.cz/uploads/b2d831df66f54f59e0f52c6c805243ad513a2849_pracujici-matky-a-genderove-role-ve-vysledcich-mezinarodniho-longitudalniho-vyzkumu.pdf >

obyvatelstva. Muž se zdaleka nepřeorientoval na „pomocnou ruku“ v domácnosti či v péči o děti, a žena tak čelí dvojitmu zatížení.⁷⁶

Muži teoreticky nic nebrání, aby zůstal na rodičovské dovolené, přesto je praxe většinou taková, že k této variantě ve většině případů nedochází. Jedním z důvodů je finanční zabezpečení rodiny, a jelikož muž obvykle dosahuje vyššího finančního ohodnocení, je v zájmu zachování rodinné finanční perspektivy logické, že na neplacenou rodičovskou dovolenou přistoupí partner s nižším příjmem, což bývá obvykle žena/matka.⁷⁷ Dalším důvodem bývá obvykle fakt, že zaměstnavatelé mohou nahlížet na zaměstnance, kteří využijí rodičovské dovolené, jako na méně loajální. Tím může u mužů snadno vznikat pocit strachu z toho, že by ho eventuálně získaný status „neloajálního zaměstnance“ mohl u zaměstnavatele poškodit. Hana Maříková v práci *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé* na toto téma naráží a v souvislosti s tím uvádí, že „...některé studie provedené na toto téma ve skandinávských zemích upozorňují na skutečnost, že ta část mužů, která se chce věnovat i své rodině, může tomuto svému záměru (či požadavku ze strany partnerky) dostat jen stěží. Hrozba ztráty zaměstnání, hrozba nezaměstnanosti ‚nutí‘ zaměstnance (v převážné většině muže) setrvávat na pracovišti déle, než je zákonem stanovená pracovní doba. Mnozí muži pracují přesčas - zdánlivě ‚dobrovolně‘. Otcové, kteří pak chtějí být se svou rodinou, jsou vystavováni značnému sociálnímu nátlaku ze strany svých kolegů a v konečném důsledku i zaměstnavatele. Ocítají se tak v situaci dobře známé mnohým ženám - pociťují výrazné napětí mezi rolí zaměstnance a rolí rodiče, manžela.“⁷⁸ Rodina se tak ocítá v začarovaném kruhu, ve kterém vzniká napětí mezi rodinnou sférou a sférou časově těžko přizpůsobivou - pracovní. Potvrzuje se tím tedy i stanovisko, že rodičovství představuje pro zaměstnané rodiče určitý sociální tlak od pracovního okolí, požadující maximální nasazení, většinou netolerantní vůči rodinnému aspektu.

⁷⁶ Hašková, Hana. Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu. C. d., s. 23.

⁷⁷ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 301.

⁷⁸ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 17.

Některé firmy se ovšem snaží najít východisko, které by řešilo problém s péčí o děti z důvodu zaměstnaneckých povinností rodičů. Pakliže firma nechtěla o své klíčové zaměstnance přijít, našla řešení ve vybudování soukromé mateřské školky. Tímto přizpůsobením přilákaly firmy mnoho schopných zaměstnanců, pro které je rodina důležitá stejně tak jako kariéra. Jako další alternativa se nabízí v individuální dohodě ohledně flexibilní pracovní doby, přičemž by zaměstnanec samozřejmě dodržoval v rámci smlouvy stanovený počet odpracovaných hodin. Takovéto přizpůsobení a shovívavost zaměstnavatelů je ovšem spíše výjimkou, pro osoby pracující v nízkopříjmových zaměstnáních jsou podobné možnosti víceméně nereálné.⁷⁹

Ivo Možný v knize *Moderní rodina (mýty a skutečnost)* poukazuje na skutečnost, že na základě odlišného očekávání partnerů ohledně mužovy práce často vzniká nestabilita v rodině. Upozorňuje, že ženy více než muži vidí práci jako viníka, který odvádí jejich partnera z domácnosti. Dále uvádí, že zdrojem pracovní větší vytíženosti mužů spočívá v jejich často větší pracovní odpovědnosti (i za jiné zaměstnance) a jejich samotná funkce zahrnuje větší časové vytížení, než je tomu u žen. Měli bychom si ovšem položit zásadní otázku - a co vytíženost ženy? Není právě ona tou více vytíženou osobou, jestliže péče o dítě představuje neustálé soustředění se bez možnosti přestávky? Pro muže je často práce obrazem jeho vlastní identity, tím se od ženy liší, jelikož její prioritou je ve většině případů podle Možného více vizitkou spokojené rodinné zázemí.⁸⁰ Dále uvádí, že jakmile muž cítí neochotu ženy akceptovat míru jeho pracovní vytíženosti, nevytváří pro růst jeho kariéry adekvátní prostředí, nastává problém. A to problém takový, že konflikty související s mužovým povoláním, dle předkládaných analýz Možného, muži korelují na druhém místě při úvaze o rozvodu. Oproti tomu je u žen na prvním místě v úvaze o rozvodu nesoulad v intimním životě, kdežto spory ohledně zaměstnání až na místě patnáctém.⁸¹

⁷⁹ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 302.

⁸⁰ Možný, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnost)*. Brno: Blok, 1990, s. 108.

⁸¹ Tamtéž, s. 108.

2.5. Rodičovství pohledem ženy a muže

Rodičovství je obecně příznačné tím, že jakmile tento nejpřirozenější úděl započne, stává se celoživotní úlohou. Ivo Možný rodičovské, takřka celoživotní poslání, popisuje takto: „Ač období aktivního rodičovství zaujímá jen dvě anebo tři z všeobecně rozlišovaných sedmi či osmi fází vývojového cyklu rodiny, od narození prvního dítěte zůstává rodičovství organizačním principem životního cyklu. Jak poznamenala Alice Rossi, nikdy se nestáváme ‚ex-rodiči‘; dokonce i ty fáze rodinného cyklu, které mu předcházejí, jsou k rodičovství latentně vztaženy.“⁸² Tato Možného formulace tedy dokládá, co pojem rodičovství skutečně v lidském životě znamená a představuje pro celoživotní dráhu jedince. Instrukce rodičovství byla pro sociologii rodiny zhruba do 70. let minulého století víceméně přehlíženou periferií zapadající do „pouhého“ kontextu rodinného prostředí. Vývoj dítěte včetně socializace bylo předmětem zájmu především vývojových psychologů. Výzkumy do té doby vycházely převážně z koncepce, že žena/matka je v péči o dítě výsadní osobou, jejíž role je v podstatě nezastupitelná. Socializace a veškerý potřebný vývoj dítěte tak spadal pod plnou kompetenci matky. Muž/otec byl tedy do 70. let obvykle v pouhém pozadí rodičovského, potažmo výchovného rámce.⁸³

Tento rámec zahrnoval genderové stereotypy, jakožto zkonstruované nadstavby postavené na základě biologických charakteristik ženy, vycházející z přesvědčení, že hlavní ženská rodinná role je role matky. Tuto pozici ženy potvrzovala po porodu její biologická podstata, jelikož kromě identifikace se s novou rolí matky, zahrnuje mateřství i povinnost matky po dobu několika týdnů až měsíců intenzivní péče věnované dítěti. Touto komplexní péčí o dítě ovšem žena vzbuzuje v očích společnosti stereotypní očekávání, přisuzující jí automaticky roli vychovatelky/pečovatelky a často i jiné činnosti, které s touto

⁸² Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. C. d., s. 123.

⁸³ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., s. 18.

determinací vůbec nesouvisí.⁸⁴ „Tyto ‚nadstavbové‘ role pak ovlivňují a konstruují ženskou pozici nejen rodině, ale ve společnosti jako celku.“⁸⁵

Obrat nastal s druhou vlnou feministického hnutí a radikální kritické sociologie, které s podporou výzkumů a statistiky poukazovaly na fakt, že s výjimkou civilizačních katastrof se porodnost poprvé ocitla pod reprodukční mírou. Tím se zájem o rodičovství ve společnosti značně zvýšil, což znamenalo i impuls pro sociology, kteří obecně analyzují, jak uvádí sám Ivo Možný, především právě ta společenské témata, která jsou aktuální a pro společnost v daném období charakteristická.⁸⁶ Změnu ve vnímání volby založení rodiny jako nově ovlivnitelné možnosti přinesl i vynález antikoncepce. Antikoncepce převrátila pohled na rodičovství, jakožto součást lidské přirozenosti, na akt vědomé volby. Ovšem možnost vědomého rozhodnutí nečinilo volbu jednodušší, spíše naopak.⁸⁷

Nové vlně pozornosti roli otce se v odborné literatuře dostává na konci 70. a počátku 80. let, kdy byl zachycen posun od tradičního pojetí muže, jehož primární funkcí bylo ekonomické zajištění rodiny, k rodině angažovanému muži, který opravdu zasluhuje označení „otec“.⁸⁸ Tento nový koncept otcovství představuje pro „nového otce“ též nová očekávání. Jeho participace v rodičovské sféře začala být společností stavěna na úroveň, která dříve z hlediska výchovných kompetencí příslušela primárně ženě/matce. Otec „nového typu“ by měl projevovat přirozený zájem o dítě, a to od jeho samotného narození. Tento „nový druh“ otce se charakterizuje svou angažovaností v každodenní péči o dítě, přičemž si je vědom svého vlivu a přínosu v rámci socializace dítěte. Otec tohoto typu již tedy není z ekonomického hlediska pouze výhradním živitelem rodiny a pouhým „dohlížejícím nad staršími dětmi“, jako tomu bylo v tradičním modelu rodiny.⁸⁹

⁸⁴ Tuček, Milan, ed. a Mansfeldová, Zdenka, ed. *Současná česká společnost: sociologické studie*. C. d., s. 150-151.

⁸⁵ Tamtéž, s. 151.

⁸⁶ Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. C. d., s. 124.

⁸⁷ Tamtéž, s. 124-126.

⁸⁸ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., 1999, s. 18.

⁸⁹ Tamtéž, s. 19.

Objevovala se řada názorů o nedostatečné kompetenci otce pro roli pečovatele, jenž údajně nemá potřebné atributy pro dosažení základního uspokojení potřeb dítěte, natož dosažení výchovného standardu. Tento stereotypní názor v českém prostředí například zastává ženský lékař Jaromír Janata, který uvádí, že matka, která se například z kariérního důvodu nemohla dostatečně věnovat dítěti, tak trvale poznamenala svého potomka. V dospělosti se u něj následně projevovala nechuť do založení rodiny.⁹⁰ Janata se ve své knize opírá o analýzu rozdílu mezi genově podmíněným chováním žen a mužů, ovšem takovéto teorie jsou považované za překonané. Například dětský psycholog Zdeněk Matějček je genderově korektivního názoru, že muž je stejně adekvátně vybaven k péči a výchově o dítě jako žena. Mechanismy potřebné pro uspokojení potřeb novorozence je tak schopen aplikovat i otec. Pro dítě, dle jeho názoru, není podstatné, kdo o něj pečuje, ale posuzuje kvalitu péče jemu poskytovanou. Umění osvojit si přebalování, uspávání a podobně nutné činnosti dokáže jak žena, tak i muž. Vazba mezi dítětem a pečující osobou není dána biologicky, tudíž pečovatelské role se může zhostit v podstatě každý, kdo svou práci odvede kvalitně. „Aby člověk měl své dítě rád, není nutné, aby jej porodil. Také otcové instinktivně vědí, jak s dítětem mateřsky zacházet.“⁹¹ Matějčka cituje ve své knize jedna z klíčových feministických autorek, současná ministryně školství Michaela Marksová-Tominová, takto: „Příroda si nemohla dovolit luxus pouhé mateřské lásky – ochranu lidskému potomstvu zajistila instinktivní výbavou obou pohlaví, žen i mužů.“⁹² Znamená to tedy, že rodičovské dovednosti mohou být osvojitelné samotnou praxí, nejedná se o vrozenou danost.

Kapitolu samu o sobě představuje mýtus ohledně škodlivosti rané péče o děti v podobě institucionálních organizací. Kniha *Péče o nejmenší: boření mýtů* vyvrací mnoho „zažitých“ stereotypů, které jsou stále ve společnosti silně zakořeněné. Jedná se o společné dílo sociologa a politologa Stevena Saxonberga, socioložky Hany Haškové a psychologa Jiřího Mudráka. Autoři knihy uvádí, že

⁹⁰ Janata, Jaromír. *Dvojí svět*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 156.

⁹¹ Matějček, Zdeněk. Také otcové jsou dobrými matkami. *Otec-dítě-rodina*. 1994, roč. 1 č. 2.

⁹² Marksová-Tominová, Michaela. *Rodina a práce – jak je sladit a nezbláznit se*. Praha: Portál, 2009 s. 67.

zkušenost s institucionální organizací od raného věku nemá na sociální či kognitivní dovednosti dítěte v pozdějším věku buď žádný vliv, nebo se může dokonce jednat o vliv pozitivní. V praxi je tedy vztah takový, že pokud dítě pochází z dobrého rodinného zázemí, je navíc podporováno kvalitní nerodinnou péčí, pozitivní vlivy se spíše násobí. V případě, kdy rodinná péče selhává, ať už je důvod jakýkoli, nerodinná péče může mít obecně pozitivnější vliv. Autoři uvádí příklady matek, které se potýkají s psychickými problémy. V tom případě může odborná péče do jisté míry kompenzovat složitou rodinnou situaci a umožnit rodičům lépe se dětem ve zbývajícím čase věnovat. Co chtěli tedy autoři tímto především říci, je fakt, že pro většinu dětí zahájení nerodinné péče za standardních podmínek nemá na děti žádný zásadní vliv. Tím se samozřejmě nepředkládá, aby byly děti automaticky do této péče svěřovány, stejně tak není doporučován konkrétní věk pro zahájení vstupu do jeslí či obdobného zařízení.⁹³

Téma péče o děti je velmi osobní a citlivé, děti jsou přeci „vizitkou“ svých rodičů. Ne náhodou se tak často stává, že jakákoli informace týkající se tohoto tématu bývá příčinou nedorozumění a stereotypních mýtů. K tomu se vztahuje upozornění, které autoři knihy zdůrazňují. Upozorňují na nutnost uvědomění si, jak dochází k dezinterpretacím klasických psychologických prací. Na tuto problematiku upozorňuje zmiňovaný psycholog Jiří Mudrák, který hovoří o již zmiňovaném dětském psychologovi Zdeňku Matějčkovi či Josefu Langmajerovi, jejichž studie se zabývají vývojovou psychologií a psychickou deprivací dětí. Na adresu Matějčka uvádí: „Matějček se ve své práci věnoval zejména týraným, zneužívaným, nechtěným či zanedbávaným dětem, tedy především dětem, u nichž byl vztah s pečovatelskými osobami závažně narušen. V rámci psychologického diskursu jeslí jsou však jeho závěry opět přenášeny do zcela jiného kontextu a jeho studie ‚dětí bez lásky‘ jsou vztahovány i na situace denních jeslí, kdy rodiče dítěti poskytují bezpečné a stabilní zázemí.“⁹⁴ U každé problematiky

⁹³ Machovcová, Kateřina. Péče o nejmenší a jak je to doopravdy...? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2001, roč. 14, č. 3, s. 99. Dostupné z WWW [27. 3. 2015]: http://www.genderonline.cz/uploads/30b25f70a86b6cfcf326d2dcaa76e744cd0f91b4_recenze-machovcova-pece-o-nejmensi.pdf

⁹⁴ Hašková, Hana, Saxonberg, Steven, Mudrák, Jiří. *Péče o nejmenší: boření mýtů*. Praha: Sociologické nakladatelství v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2012, s. 48-49.

obnášející choulostivý obsah je tedy nutné pochopit kontext, který je v pozadí každé studie. Sociální instituce rodiny prochází kontinuálně řadou změn a vzhledem k projevované prioritě ze strany společnosti ohledně rodičovství je tedy i snadno ovlivnitelná.

2.6. Otec na plný úvazek?

Od počátku 70. let 20. století podléhají rodinné funkce a role partnerů řadě změn, za kterými stojí vytváření nových modifikací sítových vztahů uvnitř rodiny. Tyto proměny jsou například součástí transformace autoritářského modelu otce, kterému se začala otevírat cesta k vztahovému porozumění s dítětem. Současné společenské očekávání od otce popisuje Hana Maříková takto: „Role otce v heterosexuální rodině dnes není jednoznačně definována a obměňuje se v závislosti na tom, co žena od svého partnera očekává a vyžaduje, a také v závislosti na vůli otce zaujmout určité místo nezávisle na přístupu své partnerky. Otcovství tak přestává být přísně definováno rolovými očekáváními a předpisy a stává se nejasným a pluralistickým.“⁹⁵ Záleží tedy na samotném otci, v jaké míře chce být zapojen do rodičovství či jakou „taktikou“ ho žena přiměje ke spolupráci. Moderní společnost předpokládá jeho větší citovou blízkost k dítěti, přičemž jeho rodinná zainteresovanost by měla spočívat nejen v péči o dítě, ale i ve schopnosti výpomoci v samotné domácnosti.

Takto představovaný „nový druh“ otce se (ze své vlastní vůle) projevuje snahou o zapojení do úlohy rodiče, úlohy otce. Narození svého potomka prožívá například již při porodu, kde se svou přítomností snaží být nápomocný své ženě. Někteří se otcovské role chtějí zhostit natolik, že dobrovolně přeruší svou pracovní kariéru, či ji alespoň omezí, jelikož si uvědomují, že otázka mateřství již není stereotypně biologicky podmíněna. Tento fenomén „angažovaných otců“

⁹⁵ Maříková, Hana. Pečující otcové: Příběhy plné odlišností. *Sociologický časopis*. 2009, roč. 45, č. 1, s. 90. Dostupné z WWW [4. 4. 2015]: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/34c1e87455937f459a4ce65ff6b34168fffb0a16_514_MarikovaSC2009-1.pdf

není v českých domácnostech nikterak historicky zakotvený. Pár očekávající potomka musí tedy při rozhodování ohledně otcovské dovolené počítat ze strany společnosti se stereotypními předsudky vůči této volbě. Realizace tohoto nekonvenčního modelu se ne vždy těší pochopení okolí a pozitivního ohlasu. Na matčinu adresu mohou být ze strany společnosti směřovány výtky typu rezignace na „plnění si mateřských povinností“ a muž se tím zase zříká „živitelské povinnosti“ či dokonce samotného „mužství“.⁹⁶

Velmi užitečným vodítkem pro bližší pochopení tématu v praxi je projektová analýza Hany Maříkové, jež se nazývá *Pečující otcové: Příběhy plné odlišností*. Této výzkumné sondy provedené v roce 2003, se zúčastnilo 18 pečujících otců na rodičovské dovolené a odhalila mnohé skutečnosti, které zde budou interpretovány. V rozhovorech otcové často poznamenávali, že oproti pracovnímu procesu, který se neustále vyvíjí a tím spěje k určitému cíli, péče o dítě představovala neustále se opakující, cyklické schéma aktivit, které bylo nutné splnit. Jejich otcovská úloha přinesla zásadní zjištění - dítě nelze přeprogramovat tak, aby jeho potřeby mohly být odloženy (zajištění stravy, ukládání ke spánku apod.). Nutnost neustálého plného nasazení, přičemž viditelný výsledek je v podstatě „nulový“, vedl často otce ke ztrátě motivace. „Ukázalo se, že percepce nové situace byla někdy ovlivněna právě tím, jaké měli otcové počáteční představy o tom, co znamená pečovat o malé dítě, co vše péče vyžaduje, a hlavně v jakém rozsahu a frekvenci vykonávaných činností. Rozpor mezi určitou představou a reflexí jiné následné „reality“ se pak mohl promítnout do negativněji laděné percepce zažívané situace.“⁹⁷

Důležitý aspekt, který se ukázal jako potřebný pro vlastní sebedůvěru a pocit kompetentnosti, se u mužů ukázala být předchozí pečovatelská zkušenost. Muži, kteří disponovali zkušeností s péčí například o mladšího sourozence či jim bývalé povolání přineslo rozšíření znalostí v sociálních dovednostech, měli o rodičovství mnohem realističtější představy. Pakliže scházela muži empirická

⁹⁶ Maříková, Hana a Vohlídalová, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna?: uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. C. d., s. 55.

⁹⁷ Maříková, Hana. *Pečující otcové: Příběhy plné odlišností*. C. d., s. 98-99.

zkušenost, věřil, že potřebné znalosti bude moci čerpat u druhých osob, tedy většinou žen, které již zkušenosti s výchovou dětí měly. Snaha otců stát se vzorným pečovatelem je signálem toho, že považují potřebné dispozice za osvojitelné, nikoli za dané a historicky neměnné. Hana Maříková ve vztahu k tématu dodává: „Nicméně mnozí rodiče v rozhovorech uplatňovali zcela obvyklý pohled na ‚původ‘ pečovatelských dispozic žen. Mateřská péče žen byla v mnoha případech vnímána jako ‚přirozená‘ díky těhotenství, porodu a kojení.“⁹⁸ Z rozhovorů, které analýza poskytla, bylo tedy možné vypožorovat, že tradiční pojetí rodičovství stále „promlouvá“ do pojetí přirozených kompetencí partnerů. Ovšem ne jeden otec se zmínil, že při každodenní péči o ratolest získala jeho senzitivita vyšších dimenzí a celkově získali respekt k druhému člověku. Je tedy zřejmé, že otec si skrze výchovu socializoval „mateřské chování“, čímž se potvrzuje fakt, že mateřská role není výhradně biologicky determinovaná. Nemluvě o vybudování bližšího vztahu mezi otcem a dítětem, který sami otcové reflektovali.

Nabízí se tedy velmi příhodná otázka - jak nově získaná pečovatelská role konstruuje genderovou identitu otců a jak ji oni sami reflektují? O síle uvažování v genderovém stereotypu svědčí samotné výpovědi manželských párů o jejich pečovatelských zkušenostech. Jejich snaha vymezit se na bázi vzájemné odlišnosti byla zřejmá, takže hranice mezi mužem a ženou byla i přes jejich nepopíratelné sblížení nedotknutelná. Maříková tuto snahu o vymezení se, především u mužů, interpretuje myšlenkou australského sociologa Raewyna Conella: „Protikladnost k feminitě tvoří jádro existence maskulinity.“⁹⁹ Tato teze australského sociologa, myslím si, zcela vystihuje pohled muže na podstatu vnímání svého mužství, které si muž chrání v rámci zachování své tradiční důstojnosti. Z výzkumu bylo totiž jasně patrné, že ta část otců, která byla na otcovské dovolené relativním způsobem nedobrovolně (například z důvodu zdravotních potíží), se nedokázala zcela identifikovat se svou transformovanou rolí zasahující jejich maskulinitu. Závěrem tedy lze říci, že sociální identita pečujících otců nemá jasně vymezené rysy, záleží

⁹⁸ Maříková, Hana. Pečující otcové: Příběhy plné odlišností. C. d., s. 100.

⁹⁹ Tamtéž, s. 106.

tak především na otci samotném, jak se postaví k případné redefinici své genderové identity. V individuální sebereflexi muže totiž tkví podstata jeho postoje k otcovství i následné pečovatelské funkci. V analýze Maříková dochází k zajímavému zjištění, že se muž/otec svou vnitřní ochotou a přesvědčením může stát natolik vnitřně vyrovnaným, aby se dokázal zhostit své nové role a racionalizoval si ji takovým způsobem, aby netrpělo jeho mužské „já“.

2.7. Dělbba práce v domácnosti

Domácí práce jsou v rámci sociologie rodiny studovány především v kontextu vztahů mezi partnery a z toho pramenících souvislostí. Například poměr rozhodování či argumentace moci mezi nimi. Svými studii se sociologové a socioložky snaží o identifikaci hlavních faktorů, které hrají určující roli při rozdělování domácích prací, na nichž členové rodiny participují.¹⁰⁰ Dále se zaměřuje na souvislost vztahu dělby domácí práce a odpovědnosti partnerů na pracovním trhu, jelikož skloubení domácí a pracovní sféry je určující pro samotnou představu partnerů ohledně dělby domácích prací. V tradičně pojatém modelu domácnosti bylo na domácí práci nahlíženo především jako na součást „ženské role“. V tomto rodinném modelu příslušelo zajištění příjmu především muži, tím se jeho neangažovanost v domácnosti obhajovala, přičemž tato segregace sfér (veřejné a soukromé) způsobovala diferenci manželských rolí (již zmiňovaný model nukleární rodiny u Parsonse). Ovšem dlouhodobá a extenzivní participace žen na pracovním trhu podněcovala feministky a feministy k diskuzi o potřebě změny organizace genderové dělby práce. Cílem diskuzí bylo poukazovat na měnící se poměry a hodnoty ve společnosti, které stály za devalvací domácích prací oproti stoupající hodnotě placeného zaměstnání. Tradičně základní vzorec pro uspořádání rolí muže a ženy se začal rozpadat právě

¹⁰⁰ Chaloupková, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*. 2005, roč. 41, č. 1, s. 58. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]: http://is.muni.cz/el/1423/jaro2011/VPL457/um/23631908/chaloupkova_sociologicky_casopis.pdf

tehdy, když se mnoho žen z ekonomického hlediska stalo nezávislými, ale odpovědnost za domácnost na jejich bedrech ležela stále.¹⁰¹ Tento dříve převládající stereotyp je ovšem sociálním konstruktem, který může a měl by být změněn, jelikož nespravedlnost genderového řádu je založena na arbitrárních, nikoli přirozených znacích.

Ačkoli se muži oproti minulosti více podílejí na chodu domácnosti, je dichotomické pojetí domácí práce a její samotný rozsah, dle sociologických zjištění, stále neúměrný a dosti diferencovaný.¹⁰² Nedocení domácí práce tkví především v její „neviditelnosti“, která je podmíněna obvyklým přístupem mužů, kteří ji považují za „samozřejmou“. Relativní jednoduchost a monotónnost stále opakujících se domácích prací obvykle vede k demotivaci vykonavatele (tedy většinou ženu). Navíc velice často dochází k jejímu přehlížení, jelikož v porovnání s placenou prací je její měřitelný výsledek obtížně vyčíslitelný.¹⁰³ Můžeme říci, že ženy jsou tak (proti své vůli) vystaveny konfliktu rolí, jelikož jejich život je neustále ovlivňován domácími pracemi, ale většinou se již zdaleka necítí povinny stále uklízet či vařit.¹⁰⁴ Z rodinného prostředí přichází Maříková se zajímavým faktem, a to že vůbec nejmenší rozdíl mezi partnery v čase vynaloženém na domácí práce je v období, kdy manželé ještě nemají děti.¹⁰⁵ Z toho vyplývá, že jedním z nejdůležitějších faktorů ovlivňující rozdíl doby, kterou tráví domácí prací muži a ženy, je narození dítěte. Dítě samotné je pak ovlivněno tím, jak genderový stereotyp v dělbě práce uvnitř rodiny vidí a vnímá. O tomto tématu píše ve své knize například psycholožka Marie Vágnerová, která uvádí příklady ze zkušenosti mužů, jež žili jako chlapci v domácnosti, o kterou se staraly pouze ženy (matky). Pokud se o ni matky staraly dokonce až s přehnanou péčí, zanechal tento matčin postoj vliv na stereotypní vnímání dítěte o uspořádání

¹⁰¹ Singly, de F. *Sociologie současné rodiny*. C. d., s. 105.

¹⁰² Chaloupková, Jana. Faktory ovlivňující dělbou domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. C. d., s. 57.

¹⁰³ Možný, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnost)*. C. d., s. 109.

¹⁰⁴ Vodáková, Alena, ed. Vodáková, Olga, ed. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly a kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 164.

¹⁰⁵ Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. C. d., 1999, s. 22.

dělby domácí práce. Získaná zkušenost z dětství následně ovlivnila postoj mužů i v budoucnu, jelikož se většinou tento vzorec snažili aplikovat i ve své rodině.¹⁰⁶

Pracující ženy jsou v podstatě zaměstnané na dvojí úvazek. „Druhá směna“, čímž je myšlena práce v domácnosti, čeká na ženu ihned po konci té první, paradoxně té, která je často oceněna mnohem více. Domácí práce jsou nedoceněné, neznají konce - neustále se cyklicky opakují. Svátky a podobné události jsou pro mnohé z žen noční můrou, jelikož se obecně očekává, že veškerou domácí přípravu (úklid, výzdoba atd.) obstará a zařídí právě žena.¹⁰⁷ Zřejmě hlavním důvodem, proč se práce v domácnosti nepovažuje za „skutečnou“ je fakt, že je neplacená. V naší společnosti se totiž status jedince, tedy jak si jej váží druzí lidé a i on sám, často odvozuje od toho, kolik vydělá peněz.

Co se české domácnosti týče, je též odpovědnost a organizace v ní stereotypně přisuzována především ženě. Česká žena se, podle dat z výzkumu, které ve své knize uvádí Milan Tuček, zabývá domácí prací v průměru 24,9 hodin za týden, kdežto muž pouhých 11,48 hodin.¹⁰⁸ Žena je navíc v naprosté většině případů spojena s rutinně vykonávanými činnostmi – s praním, vařením, uklízením a nakupováním. Velmi zajímavé je zjištění, jak se liší představa společnosti ohledně dělby práce od skutečnosti. Dynamika dělby práce v české domácnosti, tedy kdo a co reálně dělá, je podle téhož výzkumu v rozporu se samotným očekáváním aktérů. Česká žena zhruba o 15 % častěji vykonává všechnu rutinní činnost, než by podle názoru společnosti měla.¹⁰⁹ Tyto výsledky zaznamenal výzkum *Rodina 1996*, a pokud je porovnáme s údaji z roku 2002, které v analýze *Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti* zprostředkovává Jana Chaloupková, můžeme si všimnout rozdílu, kolik času žena i muž věnuje domácím pracím. Tato česká socioložka ve své práci uvádí zmiňovaný výzkum z roku 2002, podle kterého se čas u žen strávený domácími pracemi mírně snížil, a to na 22,8 hodin týdně.

¹⁰⁶ Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 44.

¹⁰⁷ Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. C. d., s. 231-232.

¹⁰⁸ Tuček, Milan, ed. a Mansfeldová, Zdenka, ed. *Současná česká společnost: sociologické studie*. C. d., 2002, s. 152.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 152.

Naopak u mužů proběhla aktivní změna v jejich pracovně domácí iniciativě, jelikož jejich týdenní časový podíl tehdy činil 13 hodin.¹¹⁰ V kontextu s ostatními evropskými zeměmi Chaloupková interpretuje relativně vysoké časové nároky, které jsou na české ženy v péči o domácnost kladeny.

Podle jakých kritérií a perspektiv lze vůbec činnost v domácím prostředí posuzovat? Chaloupková se ve své již zmiňované práci zaměřuje na tři základní teoretické přístupy charakterizující principy dělby domácí práce. První přístup se zabývá časovou dostupností a omezením, přičemž vychází z neoklasické ekonomické teorie lidského kapitálu, jejímž autorem je již zmiňovaný Gary Stanley Becker. V kontextu dělby domácí práce vychází Becker z předpokladu, že partneři vyhodnocují svůj čas tak, aby maximalizovali užitek domácnosti jako celku. Předpokládá, že této maximalizace dosáhnou partneři tehdy, dohodnou-li se na specializaci v dělbě práce na základě toho, kdo má či nemá reálně větší šanci peněžního docenění v rámci jeho investovaného času. Čas, jakožto investice, by tedy měl být využit v té sféře, ve které lze vytěžit u jednoho z partnerů maximálního reálného profitu – buď do perspektivy kariérního růstu v zaměstnání či efektivního časového využití v péči o rodinu a domácnost.¹¹¹

Druhý přístup, charakterizující princip dělby práce v domácnosti, je teorie relativních zdrojů. Tento přístupový model pohlíží na dělbu domácí práce jako na konsenzuální schéma partnerů, ve kterém má převahu ten, kdo disponuje vyšší kapacitou svého zdroje (např. příjem, vzdělání, společenská prestiž). Srovnávání těchto zdrojů mezi partnery vede k vítězství silnější pozice, která automaticky předpokládá menší vytížení v neplacené sféře, tedy v domácnosti. Tudíž při přibližně stejné hodnotě relativních zdrojů lze očekávat vyrovnanější rozdělení péče o domácnost.¹¹²

Předchozím teoriím je vytýkána jejich nekomplexnost, která souvisí s jejich opomíjením skutečnosti, že ženy i muži jsou vystaveni genderovému řádu

¹¹⁰ Chaloupková, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. C. d., s. 67.

¹¹¹ Tamtéž, s. 60-61.

¹¹² Tamtéž, s. 61.

společnosti, který je v ní zakořeněný. Od toho se odvíjí sociální nátlaky, které souvisí se strukturální podmíněností v distribuci zdrojů mezi partnery. Myslí se tím například již zmiňovaná vertikální a horizontální segregace pracovní sféry. Jana Chaloupková v této souvislosti uvádí, že první dvě teorie selhávají na příkladech, kdy má žena vyšší příjem a pracovní úspěchy než muž (odklání se tedy od tradičního schématu). Socializační a genderový přístup tyto aspekty zohledňuje, pracuje s nimi. „Vzhledem k tomu, že péče o domácnost je tradičně spojována s gender rolí žen a je sociálně konstruována jako ženská práce, odráží dělba práce v domácnosti a rutinní vykonávání (nebo nevykonávání) domácích prací i to, jaké představy mají muži a ženy o svých genderových rolích a jaká jsou jejich očekávání vůči roli jejich protějšku. Postoje k genderovým rolím, tj. preference tradiční specializace rolí mužů a ženy, nebo podpora vzájemné zastupitelnosti rodinných rolí, mohou posilovat (popřípadě oslabovat, jsou-li s nimi v rozporu) rozhodnutí o rozdělení rolí v rodině, která jsou výsledkem ekonomických kalkulací.“¹¹³ Tento třetí model přístupu si tedy zakládá na zahrnutí genderového faktoru tak, jak s ním pracují sami partneři v domácnosti a stává se tím tedy flexibilnější.

Ivo Možný v knize *Moderní rodina (mýty a skutečnost)* uvádí, že muži průměrně stráví v zaměstnání oproti ženám více času, tím spíše jsou pro domácnost méně podstatné a náročné činnosti kategoricky přiřazovány právě jim. Jedná se většinou o činnosti jako sekání trávníku, vynášení odpadků a drobné opravy v domácnosti. Dále uvádí, že dokonce některé ženy samy nenechají muže určité úkoly vykonávat z důvodu požadavku preciznosti na odvedenou práci, čímž vzniká jakýsi paradox.¹¹⁴ Samotná diferenciací domácích úloh bývá podle Možného často důsledkem odlišné výchovy, kdy rodiče vštěpují dětem takto zavedený standard dělení prací, kterým se oni sami řídí. Obecně se rodiče ale domnívají, že děvčata a chlapečci by se na domácích pracích měli podílet stejnou měrou. Možný ovšem dokládá, že u samotných rodičů je realita rodinného života v praxi jiná. Zhruba pouze polovina rodičů ze zkoumaného vzorku si zachová

¹¹³ Chaloupková, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. C. d., s. 61.

¹¹⁴ Možný, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnost)*. C. d., s. 109.

rovný podíl v činnostech typu: mytí nádobí, nakupování a uklízení. Tento stav, kdy ženy jsou mnohem vytíženější v domácích pracích, ovšem často vede k nespokojenosti žen. V řeči čísel jsou ženy podstatně častěji iniciátorkami rozvodu právě z tohoto důvodu. Muži, dle názoru žen, buď svou přidělenou práci nevykonávají dostatečně kvalitně, či se jí dokonce záměrně vyhýbají.¹¹⁵

Na druhé straně bylo v práci Hany Maříkové a Marty Vohlídalové při analýze problematiky dělby domácích prací zjištěno, že v případech, kdy se muži do domácích prací zapojovali více, tam moc žen v domácnosti slábla, přičemž sociální status domácí práce dosahal v této dynamice rolí vzestupné tendence. Autorky práce také dospěly k závěru, že mužova participace na domácích pracích automaticky neznamená jeho přijetí zodpovědnosti za její výkon.¹¹⁶ Co se týče spravedlnosti rozdělení práce v domácnosti, lze říci, že hodnocení rovnoměrnosti o rozložení úsilí je značně relativizováno. Chaloupková odkazuje na kvalitativní studii americké socioložky Arlie Hochschild, ve které tvrdí, že „po neúspěšných snahách o rovnější rozdělení povinností v domácnosti některé ženy rezignují a postupně snižují svá očekávání vůči zapojení partnera do domácí práce.“¹¹⁷

Na mužovu odtazítost v oblasti domácích prací navazuje ve své knize Françoise de Singly, inspirován dílem sociologa Jeana-Claude Kaufmanna. Ten poukazuje na praktiky, které muži volí, aby s relativně neposkvřeným štítem mohli setrvat v pozici distancující se od domácích prací. Nejprve muž nabídne svou pomoc ve jménu dobré vůle, kdy ochota je ovšem pouze matoucím manévrem, který má vést k záměrnému maření domácí práce a následnému odvolání se muže na svou údajnou individuální neschopnost. Další variantou „solidárnosti“ muže spočívá v angažování se v činnostech, které jemu osobně připadají jednoduché, snadno proveditelné (pokud možno s co nejmenší časovou zátěží). Tato struktura principu dělby práce, kde každý dělá to, co má rád či je v jeho kompetencích, má svá úskalí. Muž se obvykle cítí méně zavázán k úlohám,

¹¹⁵ Možný, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnost)*. C. d., s. 109-110.

¹¹⁶ Maříková, Hana a Vohlídalová, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna?: uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. C. d., s. 23.

¹¹⁷ Chaloupková, Jana. *Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti*. C. d., s. 72.

které si sám zvolil, proto jinak „pružné pravidlo“ opět znevýhodňuje především ženu, jelikož kdo jiný se oné činnosti zhostí, když ne právě ona?¹¹⁸

¹¹⁸ Singly, de F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 110.

Závěr

Cílem této bakalářské práce byla analýza pojmu gender a jím utvářených struktur genderového řádu ve společnosti. Zaměřil jsem se především na společností vytvářené genderové stereotypy, které ovlivňují jednak partnery v rodinném kontextu, tak i obecně muže a ženy v jejich každodenním životě. V průběhu celé práce jsem se snažil především vysvětlit, že socializací a z ní vyplývající získaný gender, vytváří spektrum rozdílností sociálních rolí a atributů, jež slouží jako znak sociálních dimenzí rodové identity, a jsou tedy sociálními konstrukty. Dále apeluji na fakt, že genderové role nejsou vrozené, ale během života se stávají jakousi druhou přirozeností.

Jedním z hlavních témat bakalářské práce bylo téma dělby práce v domácnosti. Pro ujasnění problematiky jsem představil tradiční pojetí modelu domácnosti, ve kterém bylo nahlíženo na domácí práci především jako na aspekt „ženské role“. Snažil jsem se čtenáři ozřejmit především to, že tento dříve převládající stereotyp je sociálním konstruktem, jelikož nespravedlnost genderového řádu je založena na arbitrárních znacích. V textu práce jsem tedy došel k názoru, že nerovnost v dělbě práce není ovlivněna biologickou schopností či neschopností muže nebo ženy. Při analyzování tématu jsem dále dospěl k zjištění, že za dichotomickým schématem dělby domácích prací mezi partnery stojí též socializace, tedy jak rodiče vychovávají své děti při rozdělování domácích povinností a přístupu k nim. Další z příčin vytvářející diferenci při rozdělování domácích rolí je sama kulturní společnost a její specifické sociální nátlaky na oba partnery v pojetí domácí práce, které se následně promítají do praxe v chodu domácnosti. Z analýz dostupných zdrojů jsem tedy došel ke stanovisku, že sama společnost zaujímá vůči „mužské“ či „ženské“ práci odlišný charakter očekávání, který přisuzuje domácí práci rozdílný společenský status a postoj vůči ní. Toto téma je dle mého názoru možné uzavřít slovy, že ačkoli se muži oproti minulosti více podílejí na chodu domácnosti, rozdělení domácí práce a jejího rozsahu je stále neúměrné a dosti genderově diferencované.

Dále jsem se zabýval genderovým znevýhodněním žen a celkově podmínkami žen na trhu práce, které s pomocí literatury a odborných prací mapuji i v českém prostředí. Mou snahou bylo poukázat na provázanost faktorů, které ovlivňují šance žen prosadit se na pracovním trhu, jenž je genderově diferencován. V práci docházím ke stanovisku, že velký vliv má samotný školní vzdělávací systém, jelikož například volba vzdělávacího oboru je vzhledem ke genderovému aspektu ovlivněna, a tedy tím u chlapců i dívek odlišně motivována.

Tématika rodičovství byla dalším z cílů bakalářské práce a v jejím kontextu jsem se zabýval otázkou, kdo z rodičů by měl zůstat na rodičovské dovolené, je-li moderní doba založena na genderové rovnosti. Součástí mé explanační koncepce bylo systematické apelování na fakt, že žena již není otrokyní své biologické danosti, jak tomu bylo dříve, jelikož úloha rodičovství bývala tradičně spojována se ženou. S tímto tradičním schématem souvisí má snaha o deskripci změny pojetí modelu od tradičního muže/otce, jehož primární funkcí bylo především ekonomické zajištění rodiny, k typu pro rodinu angažovaného muže. Dále jsem se zabýval názory o údajně nedostatečné kompetenci otce pro roli pečovatele s odůvodněním, že otec nedisponuje potřebnými atributy pro dosažení základního uspokojení potřeb dítěte. Vzhledem k výzkumným zdrojům jsem dospěl ke stanovisku, že pečovatelské role se může zhostit v podstatě každý, kdo svou práci odvede kvalitně. Dokonce díky výzkumům analyzující prostředí, ve kterém otec působil na „otcovské dovolené“, vyvozují, že otec si skrze výchovu dítěte dokáže socializovat „mateřské chování“. Tímto bakalářská práce potvrdila stanovisko, že mateřská role není výhradně biologicky determinovaná.

Seznam literatury:

- Beauvoir, Simone de. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1966.
- Bourdieu, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.
- Goody, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2006.
- Hanáková, Petra, ed., Heczeková, Libuše, ed. a Věšíňová, Eva, ed. *V bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006.
- Hašková, Hana, Saxonberg, Steven a Mudrák, Jiří. *Péče o nejmenší: boření mýtů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2012.
- Janata, Jaromír. *Dvojí svět*. Praha: Maxdorf, 1997.
- Janebová, Radka. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006.
- Karsten, Hartmut. *Ženy - muži : [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Praha: Portál, 2006.
- Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- Klabouch, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.
- Macek, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003.
- Mareš, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- Marksová-Tominová, Michaela. *Rodina a práce: jak je sladit a nezbláznit se*. Praha: Portál, 2009.
- Maříková, Hana a Vohlídalová, Marta. *Trvalá nebo dočasná změna?: uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007.
- Maříková, Hana. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999.
- Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003.

- Možný, Ivo. *Moderní rodina: Mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990.
- Možný, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006.
- Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.
- Oakley, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000.
- Osvaldová, Barbora. *Česká média a feminismus*. Praha: Libri, 2004.
- Renzetti, Claire M. a Curran, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003.
- Singly, Francois de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999.
- Tuček, Milan, ed. a Mansfeldová, Zdenka, ed. *Současná česká společnost: sociologické studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002.
- Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie. I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005.
- Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007.
- Valdrová, Jana et al. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004.

Elektronické časopisy:

- Hašková, Hana. Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2005, roč. 6, č. 1. s. 22-27. Dostupné z WWW [9. 6. 2015]:<http://www.genderonline.cz/uploads/b2d831df66f54f59e0f52c6c805243ad513a2849_pracujici-matky-a-genderove-role-ve-vysledcich-mezinarodniho-longitudalniho-vyzkumu.pdf>
- Chaloupková, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*. 2005, roč. 41, č. 1, s. 57-77. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]:<http://is.muni.cz/el/1423/jaro2011/VPL457/um/23631908/chaloupkova_sociologicky_casopis.pdf>

Jarkovská, Lucie. Školní třída pod genderovou lupou. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 4, s. 727-752. Dostupné z WWW [26. 3. 2015]:
<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/4e46abcb7295d6f727ac95fedffcee171b3633d8_Jarkovska.pdf>

Křížková, Alena. Genderová identita – základní definice, konstrukce, koncepty. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2001, č. 3, s. 1-8. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]:
<http://www.genderonline.cz/uploads/111c5fcf226d2ed033ab618317aed562450a0489_rocnik02-3-2001.pdf>

Machovcová, Kateřina. Péče o nejmenší a jak je to doopravdy...? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2001, roč. 14, č. 3. Dostupné z WWW [27. 3. 2015]:
<http://www.genderonline.cz/uploads/30b25f70a86b6cfcf326d2dcaa76e744cd0f91b4_recenze-machovcova-pece-o-nejmensi.pdf>

Maříková, Hana. Pečující otcové: Příběhy plné odlišností. *Sociologický časopis*. 2009, roč. 45, č. 1, 89-113. Dostupné z WWW [4. 4. 2015]:
<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/34c1e87455937f459a4ce65ff6b34168fffb0a16514_MarikovaSC2009-1.pdf>

Šmausová, Gerlinda. Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity sociální studia*. 2002, č. 7, 15-27. Dostupné z WWW [18. 4. 2015]:
<<http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304142902.pdf>>

Šmídová, Iva. Genderovaná volba práce: statusové šance a vzdělávací rozhodovací strategie. *Sociologický časopis*. 2009, roč. 45, č. 4, 707-726. Dostupné z WWW [7. 4. 2015]:
<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d5b7c7d3491e68ebaaeb35c08bbb7e01d1941825_Smidova.pdf>

Tištěné časopisy:

Matějček, Zdeněk. Také otcové jsou dobrými matkami. *Otec-dítě-rodina*. 1994, roč. 1 č. 2. s. 1-2.